

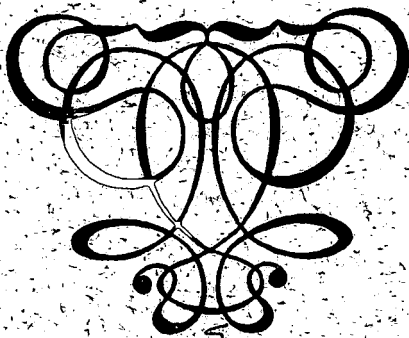
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

Hilding Lundellus, Om städgandena i vallagen (och kommunal-
lagarna) om uppehåll i val under gudstjänsttid. — Gunnar Hägg-
löf, Om gemensam vötering. — Richard Kanér, Attatimmarsdagens
ekonomiska verkningar. — Översikter och meddelanden: I. Poli-
tik: Japans representationsystem före 1925 års reform. Av J. E.
Nilsson. — Ungerns författningsförhållanden. Av S. Wallengren. —
II. Statistik och ekonomi: Statsregnskapsreform i Norge.
Av J. B. Hjort. — Fahibeckska stiftelsen: Berättelse öfver dess
verksamhet och förvaltning under år 1925.

ÅRG. 29

FEBRUARI 1926.

HÄFT. I

LUND · STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION · LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3:—.

PRENUMERATIONSANMÄLAN

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT kommer att under nästkommande år liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i politik — ordet taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren à jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Tidskriftens redaktion handhaves, under överinseende av Fahlbeckska stiftelsens kollegium (professorerna S. WÄLLENGREN, R. MALMGREN, E. SOMMARIN, L. WEIBULL, G. CARLSSON och M. P. N. NILSSON), närmast av professor MALMGREN som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, under medverkan av professor SOMMARIN (nationalekonomi) och docenten S. WICKSELL (statistik).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året, omfattande tillsammans minst 20 ark. Prenumerationspriset är 10 kr. pr år. Lösa häften säljas i mån av tillgång till ett pris av c:a 75 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos »Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund».

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i december 1925.

FAHLBECKSKA STIFTELSEN.

Ay *Skrifter utgivna av Fahlbeckska Stiftelsen* har utkommit:

- I. SVEN HELANDER: Marx och Hegel. En kritisk studie över socialdemokratisk världsåskådning. 1920. Pris kr. 4:—
- II. CURT WEIBULL: Lübeck och Skånemarknaden. Studier i Lübecks pundtullsböcker och pundtullskvitton 1368—1369 och 1398—1400. 1922. Pris kr. 3:50.
- III. HALVAR G. F. SUNDBERG: Bidrag till frågan om beslutsverkställbarhet enligt kommunallagarna. 1924. Pris kr. 3:—
- IV. ISRAEL MYRBERG: Om tjänstemäns oavsättlighet. En redogörelse för svensk praxis. 1925. Pris kr. 5:—
- V. ERIK LINDAHL: Arbetsdagens förkortning. Några nationalekonomiska synpunkter. 1925. Pris kr. 1:—

OM STADGÄNDENA I VALLAGEN (OCH KOMMUNALLAGARNA) OM UPPEHÅLL I VAL UNDER GUDSTJÄNSTTID.

AV

LÄNSNOTARIEN HILDING LUNDELIUS.

Anledningen till den granskning av ifrågavarande stadganden, som härefter meddelas, är några iakttagelser angående tillämpningen av vallagens stadgande i ämnet, gjorda under förberedande arbete för sammanräkning av valsedlar från 1924 års val till andra kammaren inom en av rikets valkretsar (Västerbottens län). 58 § i lagen om val till riksdagen föreskriver som bekant, att, där allmän gudstjänst å valdagen hålles »*inom valdistriktet*», uppehåll skall göras för den tid, gudstjänsten pågår. Av valprotokollen från nämnda val framgår, att stor meningsskiljaktighet rått i fråga om stadgandets tillämpning.

Det kan vara belysande, att till en början kasta en blick på stadgandets verkningar inom denna valkrets. Enligt kungörelsen angående valet skulle detta pågå bl. a. mellan kl. 9 f. m. och 2 em. Under denna tid har allmän gudstjänst förrättats i samtliga 32 församlingar inom valkretsen. Uppehåll i valet har dock ägt rum endast i 98 av valkretsens 157 valdistrikt. Av förhållandena i de särskilda fallen framgår, att, i de 59 distrikt, i vilka valet pågått utan avbrott, valnämnderna tolkat ifrågavarande stadgande på sådant sätt, att uppehåll ansetts böra ske allenast då församlingens kyrka¹ varit belägen inom valdistriktets gräns².

¹ Eller annan lokal, där gudstjänsten må hava ägt rum.

² Att detta antagande är riktigt, bekräftas även av upplysningar, som personligen lämnats av ordförandena i några av dessa valnämnder.

Andra valnämnder åter, vilka gjort uppehåll i valet, oaktat allmän gudstjänst icke förrättats å plats inom valdistriktet, hava där- emot uppenbarligen utgått från den uppfattningen, att kyrklig för- rättning av ifrågavarande beskaffenhet avser vederbörande *försam- ling*, och på grund härav ansett, att uppehåll borde göras så snart sådan gudstjänst hölles i församling, inom vars område val- distriktet fülle, även om gudstjänsten ägde rum å plats, belägen utom valdistriktet. I de valdistrikt — 32 till antalet —, inom vilka för- samlingens kyrka var belägen, har man uppenbarligen icke ställts inför valet mellan den ena eller andra tillämpningen, och någon upp- lysning om dessa valnämnders ställning till spörsmålet föreligger där- för icke. Även i ett par andra fall har uppehållet i själva verket, såsom framgår av valprotokollen, ägt rum, icke med hänsyn till gudstjänsten i församlingens utom valdistriktet belägna kyrka, utan på grund av någon vid sidan härav inom valdistriktet hållen predikan el. dyl., och så har måhända, ehuru icke uttryckligen angivet, varit förhållandet även i en del andra fall¹. Som även dessa äro att

¹ Förutsatt att dessa, samtidigt med högmässogudstjänsten hållna förrätt- ningar icke kunna hänföras till »allmän gudstjänst» i egentlig mening, föreligger härvid — enligt den åsikt om stadgandets innebörd, som ovan kommer att när- mare utvecklas — allenast skenbart en riktig tillämpning, som i själva verket är att tillskriva en feltolkning av ett annat i stadgandet ingående uttryck; till ett, objektivt sett, riktigt resultat har man m. a. o. här kommit endast tack vare en lycklig tillfällighet.

Här beröres för övrigt ännu en punkt, där stadgandet är ägnat att med- föra osäkerhet och ojämnhet vid tillämpningen. Gränsen mellan å ena sidan *allmän gudstjänst* och å den andra, »andaktsstunder» och andra offentliga kyrk- liga förrättningar (se härom bl. a. kyrkolagens kap. 2 § 3 och i Rydholms ed. under nämnda lagrum anförda lagar) är oklar. Att s. k. högmässa är att hänföra till allmän gudstjänst ligger i öppen dag. Av lydelsen av den numera upphävda lagen den 15 mars 1912 framgår, att aftonsångsgudstjänst är att anse som offentlig gudstjänst, likaså annan kyrklig förrättning, som träder i stället för sådan gudstjänst. Härjämte förekomma emellertid på åtskilliga orter i icke ringa utsträckning särskilda offentliga andaktsstunder på andra platser inom församlingarna än i församlingskyrkorna och på andra tider än de all- männa gudstjänsttiderna (se härom bl. a. kungl. maj:ts prop. n:r 370 år 1919, ss. 5 ff.). Spörsmålet, huruvida eller i vilken omfattning sådana i eller utom för- samlingens kyrka hållna predikningar och andra för allmänheten avsedda äm- betsförrättningar äro att räkna som offentlig gudstjänst i vallagens och kommu- nallagarnas mening, är i viss mån oklart, men torde det, med hänsyn till denna undersöknings syfte, icke vara erforderligt att närmare ingå på de frågor av väsentligen kyrkorättslig natur, som sammanhånga härmed.

hänföra till ovan förstnämnda grupp, stiger dennas siffra härigenom till 61 eller högre tal.

En granskning av stadgandets verkningar inom en särskild valkrets visar således, att omfattande meningsskiljaktighet rått i fråga om dess rätta tillämpning, och att, av de valnämnder, som ställts inför valet mellan den ena eller den andra tolkningen, omkring halva antalet stannat för vardera, med möjlig övervikt för den ena eller andra meningen¹.

I händelse av överklagande kan, som bekant, underlåtenhet från valförrättarens sida att ställa sig vallagens föreskrifter om tid för valet till efterrättelse, tillsammans med andra felaktigheter vid valförrättningens anordnande, under vissa betingelser medföra vittgående rättsverkningar². Bortsett härifrån och från de olägenheter, som äro förknippade redan med valets överklagande, måste i fråga om reglerandet av med valförfarandet sammanhängande förhållanden en fast ordning framstå som ett framträdande önskemål. Vallagens föreskrifter, som i allmänhet äro fullt tydliga, hava på förevarande punkt fått en avfattning, som visat sig kunna medföra förvecklingar. Under nuvarande förhållanden föreligger uppenbarligen i många fall ovisshet i förevarande avseende för valmännen om vid vilken tid de lämpligen kunna begiva sig till valstället för utövande av den dem tillkommande valrätt, vilket, särskilt på landet, där man ofta har att färdas avsevärda sträckor, måste innebära en icke ringa

¹ Även inom ett flertal andra valkretsar kan förhållandet antagas vara likartat. I de orter, där avstånd och folkmängd inom kommunerna äro ringa, och på grund härav varje socken plägar utgöra allenast ett valdistrikt — vilket medför, att de territoriella områden, som valdistriktet och församlingen omfatta, i allmänhet sammanfalla —, ställes man däremot vid tillämpningen aldrig inför det spörsmål, varom här är fråga.

² Upplysande i fråga om regeringsrättens ställningstagande till frågan om verkningarna av att valt ej pågått under i lag föreskriven tid eller utöver nämnda tid, äro, förutom hos Malmgren, Sveriges grundlagar (Sthlm 1921), s. B. 119, och Reuterskiöld, Sveriges grundlagar, (III, Upps. 1925), s. 600, anförda rättsfall, följande: R. 1911, ss. 247 ff., 1920, Ju. 75 o. 92, 1924, ss. 188 ff. o. 199 ff. samt Ju. 96, vilka angå riksdagsmannaval. Jfr R. 1919 C. 169 o. 1922, S. 237, som avse kommunalfullmäktigeval, samt följande fall, alla avseende landstingsmannaval: R. 1914, C. 165, 1918, C. 127 o. 182, 1919, C. 113.

I samförstånd med statsmakterna (se t. ex. konstitutionsutskottets utlåtande nr 44 vid 1920 års riksdag) söker regeringsrätten numera såvitt möjligt undvika upphävande av val.

olägenhet. Från olika sidor framstår därför vikten av att, i en eller annan form, rättelse sker i ovan anmärkta missförhållande.

Frågan synes därför vara förtjänt av att göras till föremål för en närmare granskning, i huvudsakligt syfte att utröna, *dels* vilken-dera tillämpningen, som är att anse såsom den riktiga, *och dels* vilka åtgärder, som må anses påkallade för att råda bot på missförhål-landet.

Enligt före år 1909 gällande rätt avgåvos, som bekant, rösterna vid val av ledamöter till riksdagens andra kammare, i stad inför magistraten och på landet vid särskild förrättning inför kommunal-stämmans ordförande¹. Hinder mot valens hållande å söndag förelåg icke, och känt är, att desamma — liksom kyrko- och kommunal-stämmor m. m. — i stor utsträckning höllos å sådan dag². Som då gällande knapphändiga bestämmelser icke innefattade någon föreskrift om den tid på dagen, då röstavgivningen skulle äga rum, förelåg näppeligen något rättsligt hinder, att låta denna pågå under tiden för allmän gudstjänst, men torde röstavgivningen, då den-samma utsatts att äga rum på söndag, vanligen hava tagit sin början efter gudstjänstens slut³. Motioner väcktes vid 1891 och 1892 års riksdagar i syfte att göra söndag till obligatorisk valdag; enligt 1891 års förslag (F. K. n:r 34) skulle valförrättaren äga bestämma tid på dagen för valet; enligt 1892 års förslag (A. K. n:r 175) skulle valet ej företagas förrän kl. 2 e. m., vid vilken tid gudstjänsten förväntades vara avslutad.

Stadgandet om uppehåll i valet under gudstjänsttid inkom i vår rätt i sammanhang med det ordnande av valförhållandena, som

¹ RO. § 16 i dess d. v. lydelse.

² Jfr konstitutionsutskottets utlåtande n:r 14 vid 1912 års riksdag.

³ Jfr det bekanta rättsfallet H. 1887, s. 371.

I den av kungl. maj:t genom skrivelse den 8/11 1889 fastställda, sedermera den 9/7 1896 ändrade Valordning för Stockholms stad (S.F.S. 1889, Bih. n:r 79, o. 1896, Bih. n:r 64), vilken i åtskilliga avseenden synes hava tjänat som förebild vid utarbetandet av 1909 års lag om val till riksdagen, fanns stadgat (§ 11), att valförrättning vid val till riksdagsmän skulle pågå mellan kl. 9 f. m. och 2 e. m. samt mellan kl. 6 och 9 e. m. I händelse valet ägde rum å söndag, fanns således icke möjlighet, att göra uppehåll för under tiden infallande gudstjänst.

skedde genom vallagen den 26 maj 1909, vars 46 § överensstämmer med 58 § i nu gällande vallag. Stadgandets förhistoria kan ledas tillbaka till ett av den s. k. proportionsvalkommittén¹ framlagt förslag till vallag, § 44; bestämmelsen återfinnes sedermera i prop. n:r 51 år 1904, n:r 26 år 1905 och n:r 55 år 1906. Någon motivering till stadgandet, ägnad att skingra den oklarhet, som i ovan angivet avseende tagit sig uttryck vid bestämmelsernas tillämpning, möter icke i till lagstiftningsärendena hörande handlingar. Någon större svårighet att fastställa dess innebörd, föreligger dock knappast.

En utgångspunkt för klarläggande av stadgandets innehåll erbjuder sig, om man, med bortseende till en början från valrättsförhållandena, till besvarande uppställer frågan, vilka personer eller vilket område, som avses med allmän gudstjänst. Då i lag den 18 mars 1910 stadgas, att konsistorium, där sådant av omständigheterna föranledes, äger förordna, att för två eller flera församlingar må förrättas gemensam högmässa i en av dem, framgår härav indirekt regeln, enligt vilken sådan gudstjänst avser vederbörande *församling*. Kyrkliga förrättningar av ifrågavarande slag äro ur rättslig synpunkt att anse såsom för församlingens medlemmar gemensamma sammankomster, och avse således egentligen de inom det administrativa område, som församlingen utgör, boende personer². Gudstjänsten förrättas således icke inom vare sig det ena eller andra *valdistriktet*, utan inom den kyrkliga kommunen, vilka territoriella indelningar ju i *vissa* valkretsar sällan eller aldrig täcka varandra.

Med utgångspunkt häri kan man, lättare än av lagstadgandets mindre väl valda ordalag, fastställa dess rätta innebörd. Härav följer nämligen, att uppehåll skall göras i valet, så snart valdistriktet eller någon del av detsamma faller inom församling, där allmän gudstjänst förrättas, under den tid, sådan gudstjänst pågår. Om

¹ I Betänk. med förslag till proportionellt valsätt, Sthlm 1903.

² På detta förhållande grunda sig stadganden i en mängd lagar och författningar om kungörande i kyrka. Och då t. ex. i 55 § lagen om val till riksdagen stadgas, att kungörelse om val till andra kammaren skall uppläsa i »kyrkorna», avser denna föreskrift kungörande, ej allenast i inom valkretsen belägna kyrkor, utan jämväl annan territorialkyrka, iom vars område någon del av valkretsen må vara belägen. Jfr vidare t. ex. väglagen §§ 52 o. 80 (»i väghållningsdistriktets kyrkor»).

gudstjänstens förrättande äger rum i kyrka, belägen inom eller utom valdistriktets gränser, är härvid utan betydelse¹. Som valdistriktsindelningen icke är bunden av den kyrkliga kommunala indelningen, kunna olika delar av samma valdistrikt (inom socken eller stad, som är delad i skilda församlingar) komma att tillhöra olika församlingar². I sådana valdistrikt skall uppehåll i valet äga rum under hela den tid, allmän gudstjänst pågår inom *någondera* församlingen. Om således högmässa å valdagen hålles, i ena församlingen mellan kl. 10—12 och i den andra mellan kl. 11—1, skall uppehåll i valet äga rum, i valdistrikt, som omfattar hemman eller lägenheter å ömse sidor om gränsen mellan församlingarna, från kl. 10—1, men i övriga valdistrikt inom kommunen endast under den tid, gudstjänst pågår inom den församling, inom vars område vederbörande valdistrikt faller.

En sådan tillämpning står också i god överensstämmelse med den tanke, som uppenbarligen ligger till grund för ifrågavarande stadgande.

Jämväl inom *lagstiftningen i övrigt* förekomma, som känt är, likartade stadganden.

Lagen om folkomröstning angående rusdrycksförbud den 28 april 1922 föreskrev, att riket för omröstningen skulle indelas i omröstningsdistrikt, motsvarande valdistrikten vid val till riksdagens andra kammare. Röstningen skulle utsättas till sön- eller helgdag och börja kl. 9 f. m. samt fortgå till kl. 9 e. m., dock att, där allmän gudstjänst å omröstningsdagen hölles inom omröstningsdistriktet, uppehåll skulle göras för den tid, gudstjänsten påginge (§§ 3 o. 4).

Att detta stadgande har sin förebild i lagen om val till riksdagen,

¹ Håller man sig däremot enbart till stadgandets ordalydelse och antager, att denna adekvat uttrycker lagens mening, ledes man närmast till den andra tolkningen.

² Vallagens 32 § föreskriver allenast, att om kommun på landet skall delas, delar av samma *by* eller *hemman* ej utan synnerliga skäl må förläggas till olika valdistrikt; kgl. kung. ^{29/1} 1921 om upprättande av röstlängd för val till riksdagens andra kammare m. m., § 1 st. 2, reglerar uttryckligen det fall, att i valdistrikt på landet ingå två eller flera församlingar eller del av församling.

ligger i öppen dag. Någon förbättring i redaktionellt avseende föreligger icke; en avfattning, motsvarande vallagens, har insmugit sig även här.

Av större intresse äro *kommunallagarnas* stadganden i ämnet. Förordningen om kommunalstyrelse på landet den 21 mars 1862, § 29 mom. 5 a), stadgar om kommunalfullmäktigeval, att, där allmän gudstjänst å valdagen hålles »*inom kommunen*», uppehåll göres för den tid, gudstjänsten pågår. Beträffande stadsfullmäktigeval föreskriver förordningen om kommunalstyrelse i stad, § 24 mom. 2 (liksom förordningen om kommunalstyrelse i Stockholm, § 19 mom. 2, enligt detta lagrums lydelse jämligt lag den 9 juni 1922), att uppehåll i valet skall göras för den tid, allmän gudstjänst hålles »*inom staden*». I fråga om landstingsmannaval på landet och i stad innehåller lagen om landsting den 20 juni 1924, § 11 mom. 2 och 3, enahanda föreskrifter om uppehåll under gudstjänsttid, som blivit meddelade för kommunal-, resp. stadsfullmäktigeval.

Vid granskning till en början av ifrågavarande stadganden beträffande *landet*, lämnar en tolkning efter ordalagen och objektiv tolkning överhuvudtaget annat resultat än i fråga om vallagens motsvarande stadgande. Uttrycket »*kommunen*» förekommer, som bekant, i lagspråket i ett flertal olika betydelser. Företrädesvis avser det borgerlig kommun, men stundom även kyrklig, och vid sidan härav använder den nyare lagstiftningen emellanåt uttrycket om köpingar och municipalsamhällen (se t. ex. Hälsovårdsstadgan § 35). Sammanhanget lämnar i allmänhet tillräcklig ledning för fastställande av dess innebörd. För den händelse ordet »*kommun*» i förevarande sammanhang kunde antagas avse den *kyrkliga* kommunen, skulle stadgandet till sitt innehåll tydligen sammanfalla med vallagens. Med hänsyn till innehållet i övrigt av ifrågavarande lagarbeten låter sig emellertid en dylik ståndpunkt icke upprätthållas. Förordningen om kommunalstyrelse på landet (liksom lagen om landsting) brukar genomgående uttrycket »*kommun*» i betydelse av den *borgerliga* kommunen, och skäl till antagande; att det i förevarande sammanhang skulle avse kommun av annat slag föreligger icke.

Inom kommun, som är delad i skilda församlingar, skall således vid kommunalfullmäktige- och landstingsmannaval uppehåll

göras under de tider, gudstjänst pågår i *någondera* församlingen, även om vederbörande valdistrikt i sin helhet faller inom endera församlingen. Tvivelaktigt torde vara, om lagstiftaren haft denna konsekvens klar för sig¹. Det antagliga torde vara, att denne upptagit uttrycket »inom kommunen» utan sorgfälligare granskning, vilket i viss mån bekräftas av departementschefens yttrande vid lagärendenas föredragning i statsrådet (prop. n:r 185 år 1913, s. 134), att valet »naturligen ej får äga rum under gudstjänsttid», liksom av konstitutionsutskottets redogörelse för kungl. maj:ts förslag i ämnet (utlåt. n:r 25 år 1913), som endast i korthet berör bestämmelsen, att valet ej finge äga rum »under gudstjänsttid».

Som emellertid den kyrkliga och den borgerliga kommunen med tämligen få undantag täcka varandra, gälla vanligen samma regler vid politiska och kommunala val och tillämpningen av kommunallagarnas stadganden erbjuder i allmänhet icke några svårigheter. Berörda förhållande kan för övrigt förklara, om lagstiftaren ej haft uppmärksamheten närmare inriktad på frågan om stadgandets rätta avfattning. Redan under lagstiftningsärendets riksdagsbehandling anmärktes, att kungl. maj:ts förslag i åtskilliga avseenden lede av bristfällig redigering — vilket för övrigt som bekant gäller åtskilliga nyare lagar inom den kommunala lagstiftningen, vilka, ehuru stundom viktiga och djupt ingripande, genomförts utan föregående behandling i lagrådet.

Med hänsyn till sakförhållandets egen beskaffenhet förefaller svårförklarligt, om skilda regler skulle varit avsedda för å ena sidan andrakammarval och, å den andra, kommunalfullmäktige- och landstingsmannaval. Tillräckliga motiv eller överhuvudtaget motiv för en sådan olikhet, hämtade från sakens egen natur, torde svårigen kunna framdragas. Jämväl innehållet av förarbetena till 1913 års lagstiftning, som införde ifrågavarande stadganden, giva anledning att i denna lagstiftning vänta samma regler om uppehåll i val som i vallagen. I skrivelse av den 20 maj 1911 (n:r 140) hade riksdagen anhållit om utredning, huruvida icke i fråga om landstingsmannaval, beträffande utsättande av valdag och valtider samt övriga

¹ Av kommunalförfattningssakkunnigas betänkande, IV, (Sthlm 1923), s. 118 n., framgår, att nämnda sakkunniga icke iakttagit någon saklig skiljaktighet hos bestämmelserna angående riksdagsmannaval och kommunala val.

anordningar för valförrättningen, de föreskrifter, som i dessa avseenden vore stadgade för val av ledamöter i andra kammaren, skulle kunna i tillämpliga delar gälla, därvid riksdagen tillika anhållit, att kungl. maj:t ville för riksdagen framlägga de förslag, vartill dessa utredningar kunde giva anledning.

Men om såväl stadgandenas gemensamma grund som lagarnas förarbeten giva anledning vänta samma regel som för andrakammarval — varför upptogs då icke vallagens lydelse utan ändring?

Ingenting antyder, att det var kännedom om bristfälligheten hos denna formel, sådan den tagit sig uttryck i tillämpningen, som föranledde avvikelserna.

Det ligger då nära till hands att tänka sig, att förklaringen är att söka i äldre rättsförhållanden, enligt vilka komunalfullmäktige, där sådana undantagsvis förekommer, liksom landstingsmän valdes å kommunalstämman. Upptogos ifrågavarande stadganden om uppehåll i valen, på en tid, då desamma förrättades å kommunalstämman, innebär uppenbarligen nämnda förhållande tillräcklig förklaring till den avvikande lydelsen.

Denna förmodan, att förklaringen till dessa bestämmelser i den gällande rätten är att söka i historiska skäl, bekräftas dock icke av en närmare granskning. Genom samma lagar av den 13 juni 1913, som införde stadganden om uppehåll under gudstjänsttid jämväl vid kommunalfullmäktige- och landstingsmannaval, gavs nämligen, efter föredöme i de politiska valrättsförhållandena, möjlighet att för lättare röstavgivning indela kommun i valdistrikt, därvid röstupptagningen ägde rum å särskilda stämmor inom de olika valdistrikten.

Förklaringen till att lagstiftaren ej upptagit vallagens lydelse oförändrad, torde vid sådant förhållande böra sökas på annat håll.

Ovan berörda stadganden om uppehåll i val under den tid, gudstjänst hålles »inom staden»¹, infördes i förordningarna om kommunalstyrelse i stad och om landsting samtidigt med motsvarande stadganden för landet och i sammanhang med den då genom-

¹ Här utsåges, tydligare än i förordningen om kommunalstyrelse på landet, att i borgerlig kommun, som är delad i skilda församlingar, uppehåll i valet skall ske så snart allmän gudstjänst förrättas inom någondera församlingen.

förda revisionen av valförhållandena i stad (särskilda lagar den 13 juni 1913, Sv. Förf.-saml. n:r 76—78).

Som valdistriktsindelning var för lagstiftningen angående de kommunala valförhållandena i stad okänd¹, har detta lagtekniska skäl nödgat lagstiftaren att, i fråga om städerna, frångå vallagens föreskrift om uppehåll under det gudstjänst pågånge »inom valdistriktet»².

Utan avseende därå, att för kommunala val å landet förelåg indelning i valdistrikt, och således frihet att, beträffande dessa val, upptaga vallagens stadgande oförändrat, har åt bestämmelserna angående sådana val i landskommun givits samma innehåll som åt stadgandena angående stad. Att härigenom uppkommit bristande samstämmighet med ordningen för andrakammarvalen har ovan

¹ Redan i resol. den $\frac{3}{6}$ 1892 (n:r 1151) har, som bekant, k. m:t i ett besvärsmål förklarat, att gällande kommunallag icke lade hinder i vägen mot ett förfaringsätt, enligt vilket vid stadsfullmäktigeval rösterna avlämnades distriktsvis inför olika avdelningar av magistraten, vilket rättsfall bör anses hava ägt tillämplighet jämväl beträffande landstingsmannaval. *Valdistrikt* i egentlig mening bildade dessa röstningsområden dock icke. Lagen den $\frac{30}{6}$ 1920 om rätt för vissa väljare att utan inställelse inför valförrättare avgiva valedel vid vissa kommunala val samt om behandling av valedelsförsändelse, förutsätter väl enligt sin lydelse valdistriktsindelning jämväl beträffande kommunala val i stad, vilket dock helt visst är att tillskriva ett förbiseende av lagens författare (se §§ 1 o. 4, vilka stadganden i denna del äro ordagrant hämtade från den av 1919 års lagtima riksdag villkorligt antagna lagen om val till riksdagen, §§ 71 o. 74, vid vilka val, som bekant, valdistriktsindelning i teknisk mening förekommer). Exemplet har emellertid vunnit efterföljd, i det jämväl ett flertal senare promulgerade författningar (Sv. Förf.-saml. 1921 n:r 14, 1922 n:r 364 o. 365) utgått från förefintligheten av »valdistrikt» beträffande kommunala val i stad, vilken benämning, ehuru oegentlig, härigenom torde få anses hava vunnit fast fot även inom lagstiftningen angående dessa val. (Lagen den $\frac{20}{5}$ 1921 med vissa föreskrifter i fråga om val av kommunal-, municipal- och stadsfullmäktige samt av landstingsmän, föreskriver allenast, att, vid val av stadsfullmäktige eller av landstingsmän, magistraten (resp. stadsstyrelsen) äger förordna, att valet samtidigt skall äga rum å flera lokaler, avsedda för särskilda delar av staden eller av valkrets i staden.)

Det skäl, som antages ha föranlett de avvikande stadgandena om uppehåll vid kommunala val, föreligger således knappast längre. Ur lagteknikens synpunkt torde ej vidare möta hinder att åt bestämmelserna i ämnet inom olika delar av lagstiftningen giva enahanda avfattning.

² I stället hade han kunnat åstadkomma en viss begränsning genom att anknyta till indelningen i *valkretsar*. Att lagstiftaren icke valde denna utväg framgår av vad ovan anförts.

blivit berört. Avsiktligt eller oavsiktligt, har lagstiftaren köpt likhet inom olika delar av den kommunala rätten på bekostnad av överensstämmelsen med de politiska valrättsförhållandena.

Av det ovan anförda torde framgå, att vallagens föreskrift i ämnet icke är så tydlig, som önskvärt vore, och att frågan om stadgandets lämpliga avfattning icke under lagstiftningsarbetet torde hava blivit mera ingående granskad¹. Helt visst är det den brist i stadgandets redigering eller kanske rättare den förkortning i skrivsättet, som ligger i uttrycket »gudstjänst inom valdistriktet», som i så stor utsträckning föranlett misstag från valmyndigheternas sida. Erfarenheterna från en särskild valkrets, vars tillämpning gjorts till föremål för granskning, torde få anses giva anledning till antagande, att valnämnderna i icke ringa utsträckning måste befaras sakna förmåga att riktigt bedöma stadgandets innebörd och ännu mindre förstå att rätt uppfatta dess grunder. I avlägsnare delar av vissa kommuner saknas i många fall tillgång på lämpliga personer för uppdraget att handhava och leda valförfarandet, varför, om stadgandet skall verka nöjaktigt, noggrannare och tydligare bestämmelser äro erforderliga. Att en enhetlig tillämpning kräves av tillbörlig hänsyn till de röstberättigades tid och bekvämlighet, har ovan blivit berört, liksom att oriktig tillämpning kan giva anledning till överklagande med ty åtföljande osäkerhet och dröjsmål med valresultatets fastställande, och under vissa förhållanden leda till hela valets upphävande. Det bör tillses, att bestämmelserna ej tillämpas allenast undantagsvis eller i vissa fall, varigenom stadgandets syfte endast delvis uppnås. Det vore då bättre, att bestämmelsen om uppehåll i valet under gudstjänsttid finge helt utgå. Då emellertid en sådan åtgärd, åtminstone för när-

¹ Möjligheten att indela kommun i valdistrikt inkom i vår rätt samtidigt med ifrågavarande stadgande. Alltjämt sammanföll dock i princip valdistriktet med den borgerliga kommunen (jfr 1909 års vallag, § 19, och 1920 års vallag, § 31) och således vanligen även med församlingen, vilket möjligen innebär förklaringen till ovan angivna förhållande.

varande, icke torde böra sättas i fråga^{1,2}, bör tillses att, på ett eller annat sätt, nödiga garantier vinnas, så att icke valmännen genom ovissa eller obestämda valtider finna utövädet av sin valrätt försvårad.

Frågan om rätta tillämpningen av vallagens stadgande, som redan vid dess tillkomst var av en avsevärd vikt, har genom senare vidtagna ändringar i lagstiftningen i övrigt, varigenom, bland annat, söndag gjorts till lagbestämd valdag, och i följd av den, delvis av lagändringen oberoende, fortgående differentieringen i valdistrikt — allt i syfte att underlätta deltagandet i valen —, fått alltjämt ökad praktisk betydelse.

För att undanröja den olikhet, som gjort sig gällande vid stadgandets tillämpning inom olika valdistrikt, kunna olika utvägar tänkas. På grund av stadgandets mindre tydliga avfattning låge närmast till hands, att rättelse åvägabragtes genom vidtagandet av en *lagändring*, som låte innehållet framstå med full klarhet. Dess nuvarande formulering, som visat sig icke hålla provet vid tillämpningen, kunde utbytas mot en annan, som bleve för alla lätt förståelig. Stadgandet borde i så fall erhålla en lydelse, enligt vilken uppehåll i valförrättningen skulle göras under den tid, gudstjänst påginge »i de församlingar, som till valdistriktet höra» eller »inom församling, till vilken valdistriktet eller del av detsamma hör», el. dyl.

I sammanhang med en ändring i vallagen borde jämväl avfattningen av motsvarande stadganden i *kommunallagarna* undergå

¹ Frekvensen av den oriktiga tillämpningen tyder dock på förhandenvaron av en utbredd uppfattning, enligt vilken ett begränsat stadgande, som påbjöde uppehåll allenast på grund av gudstjänst, förrättad å plats inom valdistriktet, skulle vara tillräckligt.

² Lagändringarna, enligt vilka de väljare, som äro tillstädes då uppehåll i valet göres, äga rätt att avlämna sina valsedlar, även då uppehållet sker på grund av gudstjänst, innebära dock modifikationer i ifrågavarande grundsats; se härom vallagen § 68, F.K.L. § 29 mom. 5, F.K.S. § 24 mom. 2 och lagen om landsting § 11 mom. 2 och 3.

Angående de skäl, som föranlett dessa genom nya vallagen och särskilda lagar den 9 juni 1922 angående ändringar i kommunalförfattningarna genomförda lagändringar, se prop. n:r 327 år 1920, ss. 15 o. 17, proportionsvalssakkunnigas vid nämnda prop. fogade betänkande, I, ss. 30 f. samt prop. n:r 120 år 1922, s. 41.

erforderlig jämkning, vilket påkallas även med hänsyn till upprätthållandet av enhetlighet och konsekvens inom lagstiftningen. Av den föregående redogörelsen framgår, att man med hänsyn till lydelsen av ifrågavarande stadganden angående kommunala val, icke torde kunna undgå, att stundom göra uppehåll under det gudstjänst pågår i viss församling, oaktat icke någon del av valdistriktet faller inom dess område. Den motsägelse, som således framträder vid en jämförelse med vallagens bestämmelse, låter sig svårligen bortförklaras. Endast om man skulle anse sig kunna tolka uttrycket »kommunen», ehuru förekommande i lagar angående icke kyrkliga förhållanden, i betydelse av den kyrkliga kommunen, skulle, i fråga om landet, överensstämmelse kunna vinnas, men en sådan tolkning är, på sätt ovan nämnts, knappast möjlig.

Frågan om stadgandenas tillämpning har med åren, även å kommunallagstiftningens område, ökat i vikt, i sammanhang med kommunalfullmäktigeinstitutionens ökade användning m. m. Kommunallagarnas stadganden hava det företrädet framför vallagens, att de ej gärna, eller endast i undantagsfall böra kunna ge anledning till misstag vid tillämpningen. Om hithörande lagar i denna punkt äro i behov av förbättring, beror det således icke på deras avfattning, vilken kan anses tämligen otvetydig, utan på deras utan tillräcklig anledning från vallagens avvikande innehåll. Giltiga skäl för skiljaktiga bestämmelser i ämnet beträffande politiska och kommunala val torde, som ovan blivit närmare berört, icke föreligga. Ej heller torde sakliga skäl motivera en sådan utvidgning av påbudet om uppehåll i val.

Bortser man från den ojämnhet på förevarande punkt, som, på grund av bristande samarbetning, f. n. föreligger beträffande olika delar av lagstiftningen, kan otvivelaktigt den ändring i förhållandena vid *andrakammarvalen*, som befunnits önskvärd, lättare än genom lagstiftning ske genom i *administrativ* väg meddelade anvisningar till valmyndigheterna eller andra administrativa åtgärder.

I detta hänseende må erinras om att proportionsvalssakkunniga¹ av annan anledning alternativt föreslagit, att gudstjänsten å valdagen

¹ Betänkande ang. åtgärder mot s. k. masskassering m. m., Sthm 1920, s. 31 (bil. till prop. n:r 327 år 1920).

skulle hållas, å landet å tid mellan kl. 2—6 e. m. och i stad å tid mellan kl. 2—5 e. m., under vilka tider som regel uppehåll i valet i alla fall göres.

»Ett dylikt anordnande av gudstjänsten», yttra sakkunniga, »torde i regel kunna genomföras på föranstaltande av domkapitlen. Beträffande fastställande av tid för gudstjänst stadgas i kungl. brev den 3 dec. 1823, att församlingarna äga att med sina kyrkoherdar överenskomma om den tid för gudstjänstens början, som för varje ort kan finnas lämplig, därvid likväl bör iakttagas, att sådan överenskommelse icke må till efterrättelse gälla, förrän den av vederbörande konsistorium blivit prövad och fastställd. Anordnande av gudstjänsten å ovan föreslagna tider på sön- eller helgdag, då val förrättas, bör därför kunna genomföras på det sätt, att domkapitlen i skrivelser till församlingarna lämna tillåtelse till dylikt anordnande av gudstjänsten å valdagen och samtidigt uppmana församlingarna och deras kyrkoherdar att träffa överenskommelse i sådant hänseende. I cirkulär till domkapitlen torde Kungl. Maj:t böra anbefalla vidtagande av nyss angivna åtgärder.»

Någon sådan åtgärd har emellertid hittills, så vitt känt är, icke blivit vidtagen, och vissa betänkligheter mot ett så pass betydande ingrepp i gamla vanor skulle sannolikt komma att resas från kyrkligt håll. Fråga är, om en väsentligt ändrad gudstjänsttid ur kyrklig synpunkt skulle vara att föredraga framför upphävandet av hela stadgandet om uppehåll i val under den tid, gudstjänst pågår.

En annan tänkbar utgångspunkt för frågans lösning framgår av föreskriften i 55 § vallagen, att i länsstyrelsens kungörelse om valet skall utsättas bl. a. »tid för valet».

Denna kungörelse plägar f. n., så vitt nu är i fråga, endast innehålla ett allmänt upprepande av vallagens föreskrift om uppehåll under gudstjänsttid. En i administrativ väg meddelad föreskrift om intagande i kungörelsen av bestämd uppgift för varje valdistrikt om tid för uppehåll på grund av gudstjänst, skulle kräva, att upplysningar, genom domkapitlen eller direkt från de olika församlingarnas prästerskap, komme länsstyrelsen tillhanda om gudstjänsttiderna å valdagen i de olika församlingarna. Oklarheten i vissa fall i fråga om vilka kyrkliga förrättningar, som äro att hänföra till »allmän gudstjänst», skulle dock, därest prövningen i denna del skulle ankomma på länsstyrelsen, emellanåt göra dennas uppgift vid kungörelsens upprättande ganska vansklig.

Ännu en utväg erbjuder den inom justitiedepartementet utarbetade promemoria angående vad valförrättarna hava att iakttaga vid valförrättningen, som före valet tillställas dem.

Denna P. M. ingår, som bekant, bland de åtgärder, som vidtagits till förebyggande av s. k. masskassering. Den innehåller kortfattade upplysningar, huru vid valförrättningen skall tillgå, med framhållande av begångna fel. Nyttan av en sådan promemoria har bestyrkts av erfarenheten. I fråga om tiden för valet, innehåller denna P. M. f. n. ett inskräpande av vikten av att noga iakttaga de vederbörligen kungjorda tiderna för valet samt en erinran om, att val upphäfts, när valförrättningen icke pågått föreskriven tid, ävensom på grund av olagliga uppehåll i densamma.

En åtgärd, att i denna P. M. införa förtydligande direktiv angående tillämpningen av stadgandet om uppehåll i valet under gudstjänsttid¹, skulle stå i god överensstämmelse med promemorians syfte, att tjäna valmyndigheterna till ledning och därigenom i sin mån förekomma oriktigt förfaringssätt vid valförrättningarna. En sådan anordning skulle säkerligen medföra bestämda praktiska fördelar och leda till ökad ordning och reda. Administrationens obegenhet att, i sådan ordning, taga ställning till förekommande rättsfrågor, utan stöd i de högsta judiciella instansernas decisioner eller i autentiska upplysningar i motiven till lagarbeten el. dyl., kan dock

¹ En, tidigare icke berörd, svårighet erbjuder i åtskilliga fall tillämpningen av stadgandet i vad det avser uppehåll under *den tid, gudstjänsten pågår* (jfr ovan sid. 11 n. 3). Av gällande bestämmelser och förhållandets natur följer, att någon exakt tid för gudstjänstens slut svårigen kan i förväg angivas (jfr bl. a. konstitutionsutskottets utlåtande nr 25 år 1913, s. 71, och de i viss mån begränsande bestämmelserna i 2 kap. 4 och 5 §§ kyrkolagen). Att den tid, kungörelseläsaudet pågår, i allmänhet icke är att hänföra till gudstjänsten, framgår av lag den 1 juni 1894, § 2. Enahanda är, som bekant, förhållandet med skriftermål (R. 1914: 89). Valprotokollen från 1924 års val i Västerbottens läns valkrets belysa starkt ojämnheten i tillämpningen även på denna punkt. Endast i 4 eller möjligen 6 församlingar (av 28), i vilka uppehåll gjordes i mer än ett valdistrikt, voro tiderna för uppehållen i valet överensstämmande.

Därest valmyndigheternas ifrågavarande åtgärder vidtoges efter samråd med vederbörande kyrkliga myndigheter, skulle helt visst ett sådant förfarande vara ägnat att undanröja en stor del av de olägenheter, som i detta avseende visat sig förknippade med bestämmelsernas hittillsvarande tillämpning. En erinran om lämpligheten av ett sådant samråd skulle kunna intagas i förenämnda P. M. till valförrättarnas ledning.

antagas medföra någon betänklighet mot beträdandet av denna väg — på vilken för övrigt, liksom på administrativ väg överhuvudtaget, bristfälligheterna hos motsvarande stadganden inom den kommunala lagstiftningen på sätt ovan nämnts äro oåtkomliga¹.

¹ I en vid innevarande års riksdag väckt motion (andra kammaren, n:r 18) har, i huvudsaklig överensstämmelse med vad ovan anförts, hemställts att riksdagen måtte hos kungl. maj:t anhålla om utredning och förslag till sådana ändringar i gällande bestämmelser om uppehåll i val under gudstjänsttid, att de bliva tydliga och inbördes överensstämmande, eller vidtagande av andra åtgärder, i syfte att åstadkomma en enhetlig och riktig tillämpning av samma bestämmelser.

OM GEMENSAM VOTERING.

AV

JUR. STUD. GUNNAR HÄGGLÖF.

Den svenska riksdagsordningen utgör med sin utpräglade jämvikt mellan de två kamrarna en fortsättning på det balanssystem, som är grunddraget i vårt statskick. Men på en punkt brytes denna jämvikt av kravet på snabbare avgörande. Den gemensamma voteringen är att betrakta som ett avsteg från den allmänna principen, ett avsteg, framtvingat av det faktum att *vissa frågor måste avgöras*. Denna dess karaktär bör även hållas i minnet, när det gäller att tolka och tillämpa densamma. De Geer yttrade 1867¹: »Par. 65 R.O. är ett undantag från grundlagens allmänna regel, att varje fråga, om vilken kamrarna ej blivit ense, skall anses hava förfallit, och även om grundlagen icke skulle efter ordalydelsen tolkas, vore det överensstämmande med riktiga lagtillämpningsregler att inskränka dessa undantag från den allmänna regeln så mycket som möjligt ...»². Och i ett ej sällan åberopat betänkande, som Bev.U. avgav 1884, säges: »Slutligen bör ej lämnas oanmärkt, att då grundlagen såsom huvudregel uppställer båda kamrarnes lika behörighet ... i alla frågor, måste uppenbarligen det undantag från denna regel, som för anledes av föreskriften om g. v.³ som nödfallsutväg för vissa beskattningsfrågor, tolkas så restriktivt, att dessa voteringar användas endast i sådana frågor, vilka ... uttryckligen äro föreskrivna i R.F. och R.O.». Och K. U., som haft att behandla åtskilliga ändrings-

¹ F.K. 1867 27/4.

² Under 1867 års riksdag yttrade han också bl. a.: »Jag lägger synnerlig vikt uppå, att ej flera frågor hänskjutas under g. v. än som nödpändigt måste ske».

³ g. v. = gemensam votering.

förslag till stadgandena om g. v., har upprepade gånger gentemot försök till utvidgningar framhållit: »... att en frågas avgörande genom g. v. är att betrakta som ett av omständigheterna påkallat ... undantag»¹. Den i R.F. och R.O. givna uppräkningsen av frågor bör visserligen och naturligtvis tolkas efter ordalydelsen, men med ständig tanke på den förnuftiga meningen att frågorna ej böra få förfalla. Redan i början kan då framkastat det spørsmålet huruvida det anvisade sättet då också är *effektivt* för alla fall. Vid närmare betraktande av praxis visar det sig, att i flera fall kamrarna varit oense beträffande paragrafernas räckvidd, och att de därför stannat i olika beslut beträffande själva *voteringspropositionen*, i det den ena antagit densamma, den andra förkastat den. I praxis har då frågan förfallit. Man kan alltså tänka sig, att en kammare i många fall kan *hindra* en fråga att gå till g. v., även om talmannens rätt till propositionsvägran inskränker denna möjlighet till fall, som blott otydligt falla under g. v. För att råda bot på denna brist motionerades vid 1876 års riksdag² om »att Riksdagen ville besluta en sådan ändring, att det bleve tydligt, huru uppkommande tvister kamrarna emellan om voteringsproposition för g. v. skola lösas». Motiönären tänkte sig själv två alternativa botemedel: antingen att frågan angående propositionen själv skulle gå till g. v., eller att K. U. skulle liksom i andra likartade fall lösa tvisten. Det förra sättet är tydligtvis olämpligt, då ju därigenom frågan blott förskjutes. Hur skall väl tvist om den andra voteringsprop. lösas, och är det väl för övrigt lämpligt att med g. v. avgöra tolkning av grundlag? I motiven angives som skäl till denna lösning, att tvist av omnämnt slag »rörer ju även statens reglerande eller bevillning». Men formen för en frågas avgörande rör visserligen frågan själv, utan att därför bestämmandet av form behöver vara en fråga av samma slag som sakfrågan. Det är samma skäl, med vilket man dragit in en hel del frågor under g. v., utan att betänka, att frågor kunna stå i faktiskt orsaksförhållande utan att därför vara av samma juridiska natur. Det andra sättet³ — att låta K.U. avgöra — avstyrktes av samma

¹ K.U. mem 4. 1876 och mem 5. 1877.

² A.K. 1876 motion n:r 64 (motionär: Ola Andersson).

³ Som f. ö. föreslogs i en motion året därpå av Ch. Dickson. Se 1877 A.K. n:r 137.

utskott, emedan det skulle innebära: »att låta kamrarne underordnas en av dem själva vald avdelning av riksdagen . . ., vilket komme att stå i strid med tvåkammerssystemets väsen». Det sista skälet är dock knappast hållbart, då ju kamrarna faktiskt, om propositionsvägran sker i en kammare, och frågan hänskjutes till K. U.; även nu kunna komma att underordna sig K.U. Men enklare än en dylik ändring torde vara att, när det gäller g. v., vara mindre sparsam med propositionsvägran, om ena kammaren vill avslå voteringsproposition utan tydliga skäl. Därigenom förminskas den brist i effektivitet i det gemensamma voteringsinstitutet, vi observerat, till en nästan blott teoretisk möjlighet.

En annan väg, på vilken den g. v. kunde tänkas gjord ineffektiv, är att en kammare vidhänger sitt beslut ett villkor eller en skrivelse av en karaktär, som tydligt hindrar det att gå till g. v. Enligt lagens ord skall nämligen sådan omröstning ske mellan kamrarnas *beslut* och därmed förstås ju vanligen vad som sammanfattas under ett klubbslag. Redan 1867 förekom en dylik fråga, som kan sägas ha blivit prejudicerande. Båda kamrarna hade beslutat ett anslag till nordvästra stambanan, dock till olika belopp, och dessutom hade F.K. bifogat en skrivelse med anhållan om tillsättande av en kommitté. S.U. hade »stympat» F.K:s beslut genom att skära bort skrivelsen i propositionen till g. v. Häremot opponerade sig emellertid herr W a e r n i F.K., som framhöll, att i den gamla R.O. stod visserligen, att sammansatt utskott vid skiljaktiga beslut skulle avgöra *ärendet*, i den nya däremot stadgas, att g. v. skulle ske mellan kamrarnas *beslut*. Därför borde ej utskottet få »stympta» besluten. Allt som beslutits under samma klubbslag, vore ett beslut och som sådant odelbart. Prof. R y d i n instämde och ansåg, att det skulle vara omöjligt att avgöra, »huruvida ett villkor är så avlägset, att det kan anses som en sak för sig». Därför borde prop. avslås, »då ett beslut ej kan vara två beslut». Det är tydligt, att även med denna princip skulle en kammare, genom att i samma beslut sammanfoga anslagsärendet och ett oantagbart skrivelseförslag, kunna sabotera den g. v. Resonemanget är ju logiskt, men visar egentligen blott på att för att g. v. skall ha någon betydelse, måste man urskilja den *sakliga* fråga, som är av den natur, att kunna dras under g. v., och att allt som blott *formellt* rör denna fråga ej hör hit. R.O:s skapare, D e G e e r,

yttrade också under samma debatt: »Man säger ... att beslutet ej kan stympas. Att ej sammanhanget (mellan ärendet och skrivelsen) kan vara ett inre synes mig följa redan därav, att i första delen Riksdagen har beslutanderätt, då däremot i sista delen fråga är om underdånig anhållan till K. M:t ... Ej heller är sagt att beslutet skulle stympas genom att skilja dessa punkter. De äro dock ej förenade genom annat än ett 'och'; de äro självständiga frågor ... Icke heller torde själva den omständigheten, att kammaren i ett beslut beslutat två frågor, samt att de blivit under samma klubbslag förenade, förändra deras natur ...»

Riksdagen antog även den omdebatterade voteringspropositionen, och sedan synes praxis varit rätt konsekvent i att tillerkänna utskotten rätt att »stympta» besluten. Emellertid har jag funnit ett fall, då denna principfråga varit aktuell, och då det verkligen visade sig, att det vore en allvarlig fara för det gemensamma omröstningsinstitutet, om ej ovannämnda princip antoges. Under debatten angående det bekanta löneregleringsförslaget för läroverkslärare 1890, till vilket knutits villkor om latinläsningens inskränkande, yttrade herr Forsell, att utskottet förfarit oriktigt, då det — mot vanlig praxis — förklarat *hela* ärendet fallet, emedan det vidhängda villkoret enligt utskottets mening ej kunde gå till g. v. Men egendomligt nog yrkade han ej att utskottet som vanligt borde beskurit andra kammarens beslut, utan att *hela* beslutet — alltså även villkoret, som ej borde gå till g. v. — skulle ingått i förslaget till voteringsproposition. Här se vi åter en annan eventuell konsekvens av att hindra utskotten att omredigera besluten, nämligen den, att allå slags frågor skulle kunna dragas under g. v. i samband med någon anslagsfråga. Men praxis är som sagt här ganska konsekvent, vilket dock ej gör, att man får förbise, att den g. v:s effektivitet här vilar på en rent oreglementerad sedvana.

Vi ha alltså genom dessa förberedande anmärkningar sökt göra tydligt, att stadgandena om g. v. genom sin ställning i R.O. böra tolkas *restriktivt*, att själva formen för beslutens fattande i g. v. ej själv faller under densamma, och slutligen att en förutsättning för hela institutets effektivitet är utskottens befogenhet att rensa ut, vad som ej bör gå till gemensam omröstning, ett faktum, som får stor betydelse, då det gäller att draga upp gränser för dennas giltighet.

Stadgandena om g. v. finnas som bekant i R.F. par. 69, 70 och 71, och R.O. par. 65. Beträffande dessa paragrafers inbördes överensstämmelse kan oklarhet knappast råda, då det gäller bevillning. Ty man får väl anse att 69:de paragrafens: »bevillningens därefter lämpade hela belopp» och den 71:as: »grunderna för någon bevillning, sättet för deras tillämpning eller bevillningens fördelning till utgörande» tillsammans innefatta lika mycket som 65:ans lakoniska: »frågor om bevillning». Däremot finnes en mycket omdiskuterad differens mellan statens reglerande» (par. 69 R.F.) och »frågor om statsutgifter» (par. 65 R.O.). Begreppet statsreglering blev ej fullt klart för alla före den stora striden om grundskatternas avskrivning. 1872 års K.U. hävdar i utlåtande n:r 24 den moderna uppfattningen, att statsregleringen innefattar en blott *beräkning* av inkomsterna, men denna uppfattning bestriddes både inom utskottet och i kamrarna. Med statens reglerande förstå vi numera dels riksdagens *beräknande* av inkomsterna, såväl de ordinarie, som bevillningarna, dels ett anslående av medel till olika ändamål. Ett anslag har alltså statsrättsligt betydelsen av ett till ett visst (eller ovisst) belopp *godkänt* behov. Det innebär ju alls ej ett utanordnande av summan, utan att i staten uppföres en summa för ett visst behov, en summa, som ju ej *behöver* utanordnas. När det därför i diskussionerna om g. v. ofta framhålles, att sådan bör ske om utgiften, ej om ändamålet¹, så är detta knappast riktigt uttryckt, då ju huvudvikten i riksdagens verksamhet med utgiftssidan just ligger på *granskandet* och *godkännandet* av statens *behov*, utgifternas *ändamål*. Rätt är uttrycket så till vida som votering ej sker om behovet, utan om *godkännandet* av behovet. Med *statsutgifter* åter förstås tydligen ej blott alla de utgifter som uppföres på utgiftssidan, utan däri bör inbegripas även alla i riksdagen behandlade utgifter, även om de skulle gälla först några kommande år², en omständighet, som ej fullt beaktas. De bägge uttrycken stämma alltså alls *ej*, i det »statens reglerande» innefattar även beräkning av de ordinarie inkomsterna och »statsutgifter» å andra sidan innefatta även de i årets statsreglering ej ingående utgifterna.

¹ 1877 F.K. ⁸¹/₈. Herr Carleson klagar över »att man ej låter statsutgifter betyda blott utgifter utan även de ändamål, som föranleda utgiften».

² Jfr. dock den principiella betänkligheten, sid. 6.

Att dessa parallellstadganden ej överensstämma har även observerats av riksdagen, och man har upprepade gånger sökt åvägabringa en överensstämmelse dem emellan, vanligtvis genom att ändra »statsutgifter» till »statens reglerande», emedan R.F. ansetts böra äga vitsord framför R.O. Därom motionerade Liss Olof Larsson 1872 (A.K. n:r 208), tydligen med grundskatteavskrivningen som praktiskt politiskt motiv. Därom motionerade även herr Askelöf 1884 (A.K. n:r 1) men med mera teoretiska skäl. Bägge motionerna avstyrktes av K.U. och föllo även i kamrarna, mest emedan i bägges *motivering* framhölls, att de i statsregleringen även inbegrepo ett bestämmande av grunderna för de ordinarie inkomsterna, ett numera allmänt erkänt misstag¹. Och då numera uppfattningen av innebörden i ordet »statsreglering» fullt stadgat sig, torde ingen fara förefinnas, att parallelluttrycket »statsutgifter» skall grumla uppfattningen av det förra begreppet. I själva verket har praxis icke givit vitsord åt något av dem, då såväl beräkningen av de ordinarie inkomsterna, som beslut om utgifter för åren efter statsregleringsåret dragits under g. v. Det senare fallet har på grund av dettas egen natur inträffat sällan, men ett fullt utbildat prejudikat ha vi från år 1903. Fråga var om en pension till v. häradshövding Stuart, en pension, som skulle utgå icke i årets stat, men först om några år. Då ärendet bifölls i F.K. men ej i A.K., uppsatte S.U. proposition för g. v. S. A. Hedin yrkade avslag på prop. av skäl, att ärendet ej var av den karaktär, att det ej finge förfalla (d. v. s. emedan det ej behövde ingå i årets riksdagsbeslut och statsreglering). Trots detta *skedde g. v.* Med detta tydliga prejudikat för ögonen kan man knappast med Rexius² fästa så stort avseende vid det bekanta fallet av 1901, då kamrarna voro ense beträffande anslaget för statsregleringsåret, men ej beträffande de följande åren. Han frågar sig huruvida g. v. hade bort äga rum, om ej — som *skedde* — proposition vägrats av andra skäl. Den frågan är dock lätt att besvara med ledning av anförda prejudikat. Om årets anslag är beslutat genom samstämmigt beslut, så står ju endast meningsskiljaktighet kvar beträffande de följande åren, och då passar ju fallet från 1903 helt in. Ur

¹ Se prof. Rydins uppsats i Svensk Tidskrift 1873 och den långa debatten i riksdagen 3/5 1884; då märkligt nog propositionsvägran förekom i båda kamrarna.

² Statsv. Tidskrift 1917, sid. 192.

principsynpunkt är kanske praxis här *twivelaktig*, emedan ett beslut om anslag för något följande år knappast är ett *beslut* i vanlig mening, då ju anslagsbeslut i allmänhet kunna uppfattas som blott villkorliga beslut, ända till statsregleringen i dess helhet bifallits. Ett beslut om anslag till ett följande år skulle alltså vara »villkorligt», tills detta års statsreglering i sin helhet kommit till stånd, och man kan med skäl fråga sig, om riksdagen kan bindas så länge av ett beslut *sub condicione*; då ju t. ex. ett lagbeslut blott är giltigt till nästa riksdag. Men är här intet *beslut* om *anslag*, lär ej g. v. kunna äga rum.

Ovan har konstaterats, att ett *anslag* ej blott betyder, att en viss summa uppföres på utgiftssidan, utan ett godkännande av ett visst behov till ett visst belopp. Denna definition stödjer sig på den alltmär utvecklade praxis, som ej mer anslår »klumpsummor», utan specialiserar varje anslag. Detta bestämmande av varje anslags *ändamål* är kanske det viktigaste i statsregleringen. Det är också tydligt, att g. v. bör ske vid skiljaktiga beslut om *ändamålsbestämmelser*¹. Dessa ingå ju i statsregleringen och äro som sagt kanske det viktigaste däri.

En egendomlig betydelse har Ryd in med stor teoretisk skärpa sökt förläna dessa ändamålsbestämmelser, då de härröra från enskilda motioner (Sv. Riksdagen II: 2 sid. 337). Han säger: »Enskilda motioner om anslag till ändamål, vilkas främjande tillhör konungen och ej uteslutande riksdagen, böra ej heller kunna göras till föremål för g. v., utan att konungen först förklarar sig vilja främja det ändamål, som med det väckta förslaget avses. Någon fråga om statsutgift kan nämligen i detta fall ej uppstå, förrän konungen först prövat, om och på vad sätt det med anslaget avsedda ändamålet bör främjas . . . varje av enskild motionär väckt anslagsfråga är till sitt väsen och grund en petitionsfråga.» Samma åsikt hävdade han i riksdagen upprepade gånger (se F.K. ⁸/₅ 1872 och A.K. ²³/₃ 1885). Med

¹ Blott ett exempel! 1869 voro kamrarna överens om utrikesdep:s, alltså 3:dje huvudtiteln, slutsumma, men specialiseringen av de olika anslagen och dessas ändamålsbestämmelser hade ej varit föremål f. lika beslut. G. v. skedde då. — Detta exempel har valts, emedan det dels visar g. v. om ändamålsbest., men dels visar ett *twivelaktigt* förfarande med g. v. om en mängd punkter på en gång. Det kunde ju hända att någon gillat 1:sta kammarens beslut om anslaget A men 2:dra kammarens om anslaget B: hur skulle han då votera?

denna åsikt som bakgrund bör antagligen även A. O. Wallénbergs upprepade motioner¹ i samma riktning ses. Alla dessa gå ut på, att par. 65 borde ändras därhän, att endast kungl. propositioner i fråga om statsutgifter eller beviljning skulle kunna underkastas g. v., men ej enskilda motioner i samma frågor. Hans motivering är fullt analog med Rydins bevisföring. »Exempelvis om enskild motionär gör framställning om en hamnbyggnad, för vilken staten har att utgiva en halv million, så innebär detta två frågor, 1) hemställan till K. M:t, att hamnbyggnad där bör ske, 2) för den händelse K. M:t gillar detta att ett anslag ställes till K. M:ts disposition. Hava kamrarna stannat i olika mening i denna sak, är klart att riksdagens beslut innehåller, att hemställan om hamnbyggnaden till K. M:t är obehövlig eller onödig, och då riksdagen förkastat själva ändamålet med anslaget måste anslaget anses avslaget ...»

I grunden är hela tankegången fullkomligt densamma som den enväldet i Gustaf III:s person givit uttryck för i det bekanta yttrandet: »ett fritt folks rätt att sig självt beskatta, består däri att fritt bevilja vad K. M:t för statens tarf kräver».

Först bör kanske påpekas, att praxis ju fullkomligt strider mot den anförda åsikten. Men även teoretiskt sett är åsikten alls ej oangriplig. En statsutgift är riksdagens beslut att för visst ändamål ställa vissa medel till K. M:ts disposition och innebär alltså ett riksdagens godkännande av ett visst behov. Det innebär alls ej ett ingripande på K. M:ts befogenhet, om riksdagen godkänner ett ändamål, då ju K. M:t är fullt befogad att underkänna detsamma.

Den skarpa skillnaden mellan ett anslag, givet på kungl. proposition, och ett anslag, givet med anledning av en enskild motion, beror på en felaktig analogi med statsmakternas befogenheter vid lagstiftning, då det gäller att åstadkomma en samstämmig lagvilja, och då en kungl. prop. binder K. M:t, om riksdagen antager densamma. Men genom en kungl. prop. om ett anslag, som av riksdagen beviljas, blir K. M:t alls ej tvungen att godkänna ändamålet med anslaget. Godkännandet från K. M:ts sida kommer med utanordnandet, ty man har många exempel på att — vad som ju också utan vidare är klart — ett av K. M:t äskat och av riksdagen beviljat anslag alls ej ansetts behöva användas till ändamålet och

¹ Se 1873 F.K. n:r 46, 1878 F.K. n:r 37, 1879 F.K. n:r 30, 1881 F.K. n:r 43.

därför ej utanordnats. Men om en kungl. prop. om ett anslag ej binder K. M:t att godkänna ändamålet, blir ju anslagsbeslutet, vare sig det är föranlett av prop. eller motion, lika mycket eller lika litet ett uttryck för en önskan att K. M:t måtte godkänna det av riksdagen genom anslagsbeslutet godkända ändamålet. Då ha ju bägge arterna av anslagsbeslut lika mycket petitionskaraktär och böra alltså enl. Rydin behandlas enl. par. 89. Men då skulle ju ingen fråga om statsutgifter falla under par. 65, vilket ju uppenbarligen är orimligt. Och f. ö. kan tilläggas, att det ej är nog med att den förmenta skillnaden mellan de olika arterna av anslagsbeslut är en chimär, även tanken att ett anslag uttrycker en önskan är oriktig, ty det innebär ju blott att medel ställes till disposition, om K. M:t anser det nödvändigt, och i regeln torde riksdagen tvärtom önska, att så få ändamål som möjligt av K. M:t godkännas och medel tagas i anspråk.

Lika tydligt är, att g. v. bör äga rum, då det gäller beslut om ett anslags *natur*. Ur definitionssynpunkt betyder ju ett anslag ett bestämmande av, till vilket belopp ett behov skall anses godkänt, och ingår som sådant i statsregleringen. Praxis har ej heller tvekat härutinnan¹. Likaledes bör sådan votering ske om huruvida ett anslag skall uppföras på ordinarie eller extra stat. Så skedde t. ex. 1870, då kamrarna voro ense om ett anslag på 13,000 kr. till Skogsinstitutet, men de fattat skiljaktiga beslut beträffande staten. Man kan med skäl säga att de är en fråga om anslagets *natur*, och dessutom rör det ju redigeringen av statsregleringen.

Betydligt mera tvivelaktigt synes det vara, huruvida frågor om *förändrad användning av anslag* skall kunna underkastas g. v. Praxis har här som vi skola se varit ytterst vacklande. Men fasthåller man vid den givna definitionen på riksdagens utgiftsbeslut som ett godkännande av ett behov, blir det tydligt, att ehuru summan redan en gång är beviljad och uppförd i staten, en förändrad användning av den är detsamma som en helt ny utgift. Ja, i grunden ha vi här två beslut, annullerandet av det gamla beslutet, och fattandet av ett nytt. Det finns alltså dubbel anledning, att g. v. skall ske. Praxis tog även först denna riktning². Så ägde 1868 (Bih.

¹ Så voterades gemensamt t. ex. 1874 om ett anslag till befrämjande av folkundervisningen i Norrhotten skulle vara förslags- eller reservationsanslag.

² Törneblad, Statsv. Tidskrift 1899 sid. 221, anför en rad exempel mellan 1867—1879, de ovan anförda finnas dock ej bland dessa.

Saml. 9 sid. 76). g. v. rum, då ett anslag till vissa arbeten, som ej kommit till stånd, i stället anvisades till en vägomläggning. Så skedde även 1867, då K. M:t proponerade om att använda ett byggnadsanslag till nordvästra stambanan till vissa undersökningar. Men — som Törneblad h påpekar — »sedan dess (1879) har dock praxis stadgat sig, i det att A.K. kan anses hava bestämt sig att *ej* votera om förändrad användning av anslag». Av ovan anförda skäl måste denna praxis betecknas som oriktig. Detta blir än tydligare om man ser problemet i belysning av ett likartat: huruvida en besparings nya användning skall gå till g. v. Här har nämligen praxis ej tvekat. Vi ha ett otal fall¹, då g. v. skett under dessa förhållanden. 1879 — alltså samma år, då praxis vände sig i fråga om förändrade användningsbeslut — voterades gemensamt om att besparing å anslaget till arméns befälsavlöning måtte användas till anskaffande av ett visst slags batteri. Likartade fall finnas från 1873 (Saml. 9. 177) och 1877 (Saml. 9. 186). Vid debatt om ett dylikt fall — det rörde artilleri- och ingenjörshögskolan och ett särskilt anslag till denna, taget ur vissa besparingar — yttrades 1879, att g. v. borde ske, då det *nu* gällde besparing, ej förändrad användning. Men teoretiskt sett finnes ingen skillnad mellan dessa fall. Dels är eller var då ju en besparing i vissa fall disponibel för andra ändamål inom huvudtiteln: på sätt och vis var därför ett beslut om besparings användning ett beslut om förändrad användning. Dels har ju ett beslut om en besparings användning till grund, att riksdagen överskattat behovets storlek, ett förändrat användningsbeslut åter har till orsak att riksdagen överskattat *ett* behov i förhållande till ett annat; i grunden äro ju bägge alltså helt likartade rättelser av likartade felaktigheter i beslut. Alla skäl tyda på att dessa två fall böra behandlas lika och vid det förhållandet torde dels den mera konsekventa praxis ha vitsord, dels även de teoretiska skälen för g. v. vid förändrat anslagsbeslut än mera beaktas.

Betydligt mera komplicerad är frågan om, huruvida de vid anslagen ofta vidhängda villkoren vid skiljaktiga beslut skola anses förfallna, eller huruvida de skola gå till g. v. Frågan bör här tydligtvis ställas så: när är ett dylikt villkor en självständig fråga. Är

¹ Törneblad h anför 1885 (S.U. 25. 1) F.K. ²¹/₈, 1886 S.U. 41, F.K. ⁶/₄, 1892 ⁸/₈ S.U. 28. De ovan anförda äro ej bland dessa.

den en sådan, bör tillses huruvida den är av den natur att falla under g. v. Svårigheten är som sagt den att säga, *när* ett villkor är en dylik självständig fråga, och när det ej är en sådan. Man har sökt lösa denna svårighet genom att lagligen stadga, 1) vad som får göras till villkor, 2) vilka villkor, som få dragas under g. v. Distinktionen mellan 1) och 2) är mycket välbehövlig. Ty upprepade gånger har under debatter om huruvida g. v. bör ske i visst fall, denna fråga sammanblandats med den om villkorets laglighet. Så skedde t. ex. under den långa debatten 1884 om grundskatteavskrivningen, då två talare (Mankell och Stiernspets) bestred möjligheten att draga villkoret om grundskatternas avskrivning under g. v. med det skälet, att denna blott kunde ske genom samstämmigt beslut av konung och riksdag. Bevisföringen borde varit: trots att villkoret är formulerat som villkor, är det en självständig fråga. Denna fråga är ej av den art, att den bör falla under g. v. Alltså . . .

Men genom att inskränka möjligheten att bifoga villkor skulle ju onekligen också möjligheten att oriktigt draga villkor under g. v. minskas. Herr Ljungman föreslog¹ en ändring av par. 62 till, . . . »andra villkor må ej fogas vid anslags beviljande än blott sådana, som äga oskiljaktigt sammanhang med anslagets användning samt avse att närmare bestämma sättet och tiden därför». Med hänsyftning på detta tillägg skulle även par. 65 ändras därhän: »när i fråga . . . hela belopp eller villkor för anslags användning eller . . .». Hans mening var alltså den, att alla tillåtna villkor skulle kunna gå till g. v. Men att då blott tillåta de som stå »i oskiljaktigt sammanhang», innebär ingen lättnad, då svårigheten ju just var att bestämma när ett dylikt sammanhang existerade. Herr Törneblad — alltså en kännare av dessa problem — har flera gånger framställt en likartad princip. Så yttrade han² i det han jämförde ett då föreliggande villkor om latinläsningens inskränkande och ett villkor, om vilket g. v. redan förut ägt rum, en taxa för provinsialläkares löner: »Denna var en sak, som direkt inverkad på läkarnes inkomster, och av vilket anslaget till dem kan tänkas ställas i beroende, ty om jag höjer taxan kan jag behöva öka statsanslaget. Det finns sålunda ett direkt sammanhang, vilket vid det föreliggande villkoret ej är fallet . . .».

¹ 1893 A.K. Mot. nr 7.

² 1890 F.K. 16/s.

Det direkta sammanhanget skulle alltså visa sig däri, att en ändring av villkoret måste åtföljas av en ändring av anslaget — i själva verket en ofta lancerad åsikt. Men med det skälet, som visserligen hindrar ett villkor som det om latinläsningen att komma under g. v., kan grundskatteavskrivningen som villkor väl göras till föremål för en gemensam omröstning. I själva verket torde här ej kunna uppställas en allmän regel, utan prövning sker förmodligen bäst vid varje enskilt fall. Praxis har dock för vissa grupper av villkor tagit en viss bestämd riktning och kan därför teoretiskt betraktas. En särställning bland dessa intaga *skrivelseförslagen* — ej alltid *formulerade*, men alltid *tänkta* som villkor. Ur teoretisk synpunkt borde dessa aldrig gå till g. v., om ej villkoret är formulerat: »under förutsättning att riksdagen beslutar avlåta en skrivelse att» ... I detta fall blir villkoret en s. k. *condicio*¹, ett villkor beroende av att något faktiskt inträffar oberoende av det fattade beslutet. Men en skrivelse får ej beslutas genom g. v. Dock har praxis tvekat härutinnan. 1867 hade F.K. beslutit ett anslag på 1,500,000 kr. till anskaffande av tidsenliga gevär, A.K. hade åter beviljat 1,000,000, »skolande beslutet åtföljas av en skrivelse till K. M:t uttryckande den åsikt; att gevärsfabrikationen bör inom landet verkställas, och att inhemska fabrikanter måtte beredas tillfälle ...». Det är tydligt, att vid g. v. borde skrivelseförslaget bortfallit, då A.K:s beslut omfattade två ärenden, ett anslagsärende och ett beslut om skrivelse. De stodo visserligen i ett lösligt sakligt sammanhang, men ej i något juridiskt, då skrivelsen borde beslutits enligt par. 89 R.F.; anslaget var ju en vanlig anslagsfråga. Och formellt sett skulle ju skrivelsen — som andra skrivelser — expedieras helt olika mot anslagsbeslutet. S.U. upptog likväl skrivelsen i voteringspropositionen, och — än märkligare — denna bifölls. Endast 14 dagar senare förekom en annan likartad fråga. Det gällde ett anslag till nordvästra stambanan, som bägge kamrarna bifallit till olika belopp, F.K:s beslut innefattade dock även en skrivelse med anhållan om tillsättande av en kommitté för vissa undersökningar. Inkonsekvent nog skar S.U. bort beslutet om skrivelsen, och g. v. ägde rum mellan de olika anslagen — dock efter en längre debatt. Louis De Geer ansåg att i detta fall »skri-

¹ Om den statsrättsliga innebörden av denna benämning på villkor se Reuter-skiöld: Sveriges Grundlagar R.F. par. 65.

velsen ej berörde sättet för anslagets användande, då anslaget komme att användas på enahanda sätt, vare sig skrivelsen avlåtes eller ej . . . ». Voteringspropositionen bifölls även sådan den var. År 1868 upprepades saken vid ett anslag till Karlsborgs fästning, som K. M:t äskat och F. K. bifallit, men däremot A.K. avslagit och i stället anslagit 20,000 kr. »samt därjämte beslutat, att genom underdånig skrivelse anhålla, det K. M:t behagade . . . vid nästa riksdag avgiva förslag . . . ». S.U. hade formulerat nejpropositionen på A.K:s ostympade beslut. I F.K. opponerade sig emellertid vice talmannen F å h r a e u s, emedan »skrivelsen utgör . . . en fristående fråga, som helt och hållet har karaktären av ett önskemål . . . ». Han upplyste vidare, att talmanskonferensen hade ställt sig så gott som enhälligt *emot* den föreslagna voteringspropositionen. I A.K. uttalade sig A. Posse, att med ledning av föregående riksdags prejudikat borde ej skrivelsen ingå i propositionen, och talmannen A. N. S u n d b e r g förklarade, att tvivel hade uppstått hos honom angående propositionens riktighet. Egendomligt nog bifölls den dock i bägge kamrarna.

T ö r n e b l a d h omnämner i korthet i en av sina uppsatser¹ två exempel från 1867 (ovan relaterade) men talar sedan alls ej om praxis beträffande skrivelser i anslagsbeslut. R e x i u s anser, att praxis varit konsekvent i att ej tillåta dylika. Men i själva verket har statsutskottet — väl i regeln av förbiseende — ej sällan låtit förslag till skrivelser gå till g. v. I de flesta fall har detta skett relativt tidigt — fram till 1880 —, men det är ej desto mindre märkligt, då man redan 1867 visade sig ha blicken öppen för principen². Man har ej sällan sökt försvara den åsikten, att g. v. borde äga rum då skrivelsen stode i ett inre nödvändigt sammanhang med anslaget (så t. ex. D e G e e r 1867), men ej ens därigenom kommer man ifrån, att man då voterar om två ting, dels beslut att anslag skall ske, dels beslut att skrivelse skall avgivas. Skrivelsers avgivande faller under 89 par. R.F., och om det också är sant, att skrivelsebeslut kan vara villkor för ett anslag, att detta senare kan förutsätta skrivelsen, och att de därför kunna sägas stå i ett inre sammanhang, så har skrivelsen dock endast karaktär av *förutsättning*: har skrivelsen kommit till

¹ Statsv. Tidskrift 1897 sid. 854.

² Jfr. fall av 1868 (9. 114) 1869 (9. 99) 1870 (9. 88) 1871 (9. 130) 1872 (9. 91) 1879 (9. 83) 1904 (9. 208) »9.» hänvisas till 9. saml. Riksdagsprotokollens bihang.

stånd, så må utgiften göras. Teoretiskt sett är därför en skrivelse ej möjlig att besluta genom g. v. Praktiskt sett är det också onödigt, då den ju lika väl kan formuleras som ett villkor: »under förutsättning att K. M:t behagade verkställa undersökning ställes ett anslag till förfogande». Och som villkor kan den ju i många fall gå till g. v.

I nära sammanhang med denna fråga står den, huruvida g. v: kan äga rum, om ett yttrande — utan yrkande på skrivelse — likväl inrymmes i ett anslagsbeslut. Jag har funnit två fall. År 1879¹ hade F.K. beviljat, men A.K. avslagit ett anslag till Svenska Trädgårdsföreningen, men F.K. hade bifogat, att vid anmälan av beslutet skulle riksdagen tillkännagiva, att enligt dess åsikt detta anslag för framtiden ej vidare borde vara behövt. I voteringspropositionen intogs detta beslut ostympat. 1915 (S.U. utl. 90) hade A.K. avslagit ett av F.K. beviljat anslag och därjämte gjort uttalande: »att någon rättslig förpliktelse att svara för avlöning åt exekutionsbetjänter i Stockholm icke ålåge staten, samt att det tillkomme staden att draga försorg därom». Detta uttalande medtogs ej i propositionen². Praxis har alltså ej tagit ställning till frågan, men tydligt måste dock vara att beslut av omtalat slag inrymmer två ärenden: ett yttrande och ett anslag. Närmast är yttrandet att jämföra med en *resolution*. Det rör obestridligt statsutgifter, men ingår ej i statsregleringsarbetet utan är ett principuttalande för all framtid. Fallet är tveksamt och den praktiska lämpligheten torde få avgörandet. Men då dylika yttranden böra ha principiell betydelse och böra binda riksdagen för framtiden, synas de även helst böra åstadkommas genom samstämmiga beslut.

Både skrivelser och senast behandlade yttranden i anslagsbeslut kunna vara villkor i vidsträcktaste bemärkelse. När vi nu övergå till en annan grupp: löne- och pensionsbestämmelser vid anslag, komma vi in på de egentliga villkoren. Även här ha vi redan från 1867 ett typiskt fall. Kamrarna hade bägge bifallit utskottets hemställen angående en Flottans constructionscorps. »Detta yttrande», säges i S.U:s memorial 67: 15, »är av båda kamrarne bifallet med den för-

¹ Bih. 9. saml. sid. 87.

² R e x i u s omnämner detta fall utan att göra skillnad mellan det och skrivelser i egentlig mening: en betydande sådan måste dock sägas finnas, då ju ett skrivelsebeslut resulterar i en faktisk åtgärd från riksdagens sida oayhängigt av anslaget.

ändring; att det av utskottet för överdirektören anslagna arvodet satts till 7,000 kr., varförutan F.K. i strid med utskottets uttalade och av A.K. biträdda åsikt funnit tiden för avskeds tagande böra bestämmas till 55 år . . . Frågan om organisationen av mariningenjörcorpserna är således i övrigt genom sammanställande beslut avgjord, och då någon sammanjämkning av kamrarnas skiljaktiga beslut i avseende å tiden för medlemmarnas avskedstagande icke lärer äga rum, torde frågan böra anses ha förfallit.» Detta godtogs utan debatt. Om en helt likartad fråga förekom 1877 en mycket belysande debatt¹. Det gällde anslag till pensionering av häradshövdingar, och till sitt beslut hade F.K. knutit den bestämmelsen, »att häradshövding, som hädanefter utnämnes, skall vara förpliktad, att så snart han fyllt 70 år från sitt ämbete avgå». I A.K:s beslut fanns intet sådant tillägg. I voteringspropositionen hade bestämmelsen införts. Herr Carlsson ansåg den vara förfallen, ty »den ena kammarens av den andra avslagna beslut, att ett regemente eller ett kollegium skall indragas, är lika kraftlöst, evad det varit eller icke varit förenat med beslut, att vederbörande befattningshavare skulle överflyttas på indragningsstat eller få någon ersättning, och lika litet kan g. v. äga rum därom, som om den ena kammaren bifallit men den andra förkastat en allmän lag förenad med en statsutgift». Försvaren av propositionen framhöllo, att bestämmelsen vore att uppfatta som ett villkor, och att missförståndet helt berodde på den bristande formuleringen. Propositionen bifölls slutligen. Numera är det *stadgad praxis*, att g. v. skall ske om löne- och pensionsbestämmelser med därtill hörande villkor². Att avgöra huruvida denna praxis också är konstitutionellt riktig är svårt, då bestämmelserna om löner och pensioner ofta gränsa till och i sig inrymna organisatoriska bestämmelser, om vilka först sedermera skall talas. Om man emellertid först vill granska det enklaste fallet, bör detta väl anses vara om en enskild person beviljas pension. Ingen kan bestrida, att detta är en ren statsutgift, som bör gå till g. v. Om nu riksdagen vill bevilja pension åt en hel kategori av personer, får detta lätt utseendet av ett reglemente, en författning. Men i grunden är det ju dock samma sak, ty naturligtvis skulle riksdagen teoretiskt sett kunna taga i över-

¹ F.K. 1877 31/s.

² Jfr. Törneblad och Rexius.

vägande pensioner till var och en enskild, det är därför blott en praktisk åtgärd, när den stipulerar vissa allmänna bestämmelser för pensions erhållande. I stället för att uppgöra en stadga med vissa villkor skulle riksdagen kunna uppgöra en förteckning på samtliga dem, som borde åtnjuta pension. Pensionsbestämmelser som villkor vid anslag äro därför att betrakta som en *i abstrakt, enhetlig form given mängd av anslag och böra därför obetingat kunna komma under g. v.*

Samma resonemang kan även föras beträffande löneregleringar och lönereglementen. Likaväl som ett anslag till en viss ämbetsman obtingat måste anses kunna gå till g. v., lika väl bör ett lönereglemente, fogat som villkor till ett anslag för de i reglementet ordnade lönerna, falla under g. v. Men om vid en lönereglering som den 1913 vid patent- och registreringsverket eller 1911 vid vattenfallsstyrelsen en mängd nya befattningar införas i reglementet, och detta går till g. v.: har då ej riksdagen genom g. v. *beslutit* en organisation, som rätteligen endast borde kunna bli föremål för en petition, vartill båda kamrarnas sammanstående beslut skulle erfordras. Nej, ty även här är det ej alls fråga om att »besluta» en organisation, utan att ställa medel till förfogande för en av K. M:t eventuellt föreslagen omorganisation. Man kan emellertid invända, att den konstitutionellt riktigaste vägen utan tvivel vore att först petitionera enl. 89 par. angående den administrativa reformen och sedan ställa medel till förfogande. Detta hindrar dock ej, att det ej behöver vara *felaktigt* att genom g. v. besluta om löner till nya ämbeten, om det också är olämpligt och ej fullt i enlighet med grundlagens anda.

Det finnes en grupp frågor, som flyta samman med problemet om löneregleringarna, och vilkas behörighet att draga under g. v. är i högsta grad tvivelaktig, men vilka dock knappast med säkerhet kunna utestängas därifrån. Det är de fall, då ett organisationsförslag i villkorsform ingår i ett anslagsbeslut. Vid betraktandet av dessa bör man först med stränghet framhålla principen: i villkorsform. När — som år 1907¹ — besluten voro formulerade som bifall till respektive avslag å *dels* förslag till omorganisation, dels till anslag, måste — av samma skäl som vid skrivelseförslagen — detta betraktas som två beslut, av vilka det ena och därigenom vanligen det andra förfaller vid skiljaktiga beslut. Om en proposition som 1908 års om

¹ S.U. 50: 3.

vattenfallsstyrelsen skulle blivit föremål för g. v., borde uppenbarligen hela parentesen avstympats: »K. M:t föreslår att dels — med förklarande, att fr. o. m. år 1909 den nuvarande styrelsen för Trollhätte kanalverk skall upphöra . . . och att fr. o. m. samma år skall inrättas en vattenfallsstyrelse med i huvudsak de förut nämnda åliggandena — anvisa ett anslag på 36,000 kr.». Det enda sättet, på vilket riksdagen genom g. v. möjligen skulle kunna uttala sig om indragningen av nämnda verk, vore i form av ett anslag till omorganisation enligt K. M:ts proposition. Man måste tydligtvis här hålla formen för att ej än mer grumla läget. Alla formuleringar som: »Den som vill att riksdagen dels godkänner . . . dels . . . dels beviljar ett anslag»¹ äro egentligen förbjudna enligt R.O. par. 55, att ingen sammanföring av frågor må ske i en, men har detta väl oanmärkt skett, bör man desto mer hindra g. v. om en dylik »klumpfråga». Den reella frågan står emellertid kvar. Varje organisationsfråga torde kunna förenas med ett anslagsbeslut, så att de formellt utgöra en *enhet*.

Jag vill då söka visa, att en dylik fråga ej kan sägas vare sig falla eller ej falla under g. v. En organisations nybildning, ombildning eller avskaffande faller fullt tydligt under 89 par. R.F. Riksdagen kan ej annat än genom kamrarnas samfällda beslut uttala petitioner om dylik administrativ lagstiftning. Denna synpunkt är ofta framhållen, lika ofta som den bestritts ur en annan motsatt, som följer. Vi ha sett, att ett anslagsbeslut alls ej är att betrakta som en petition, utan som ett enkelt ställande till K. M:ts förfogande av en viss summa, för det fall att K. M:t godkänner ändamålet. Om riksdagen ställer ett anslag till en omorganisation till K. M:ts förfogande, har detta väl samma *verkan*, men ej samma juridiska *karaktär* som en petition. Därför — säger man — träffar 89 par. alls ej in på förevarande fall. Petitionsrätten är onödiggjord genom en annan art av petitioner. Vid en dylik teoretisk konflikt borde ju praxis vara vägledande. Men ur denna torde i själva verket mindre vara att hämta. S. A. Hedin har för tiden före 1890 gjort en sammanställning av fall, som utvisar en så fullständig brist på konsekvens, att ej två fall

¹ Jfr. exempelvis en vot.-prop. som denna: Den som vill att av artilleriets 30 batterier 6 skola vara ridande, att . . . att, ett extra anslag av 284,000 anvisas röstar Ja. Nej = rent avslag på denna prop.

äro lika behandlade. År 1875 skedde g. v. om en voteringsproposition av följande lydelse: »Den, som vill, att riksdagen bifaller K. M:ts nådiga prop. angående indragning av kömmerskollegium och inrättande i dess ställe av ett nytt ämbetsverk, benämmt Kongl. Styrelsen för handeln och näringarna röstar Ja.» Nej var rent avslag på prop. Här fanns ju ej ens den enklaste anknytning till ett anslag, och voteringspropositionen borde utan vidare återremitteras, men den *godkändes!*

Beträffande praxis i dess helhet finnes på detta område nästan varje fall redovisat i ovannämnda uppsatser av Törneblad och Rexistus. Av dessa framgå också tydligt dess fullkomligt vacklande karaktär. I varje debatt söker man ledning i någon teoretisk auktoriet (så citerar herr Lindman 1912¹ — 40 år efter det Rydins bok skrevs — hela sidor ur Rydin), och teorien har å andra sidan hänvisat till praxis. Svårigheten är att finna, när organisationen är huvudsak (då denna alltså först bör ha beslutits innan g. v. får ske om anslag därtill), eller när anslaget är huvudsak och g. v. kan ske även om organisationen. Herr Trygger föreslog en gång², att kamrarna för varje fall borde avgöra, vad som vore huvudsak och vad bisak, vilket är betecknande för de svårigheter praxis arbetar med.

Mig synes, att man först bör avgränsa *de villkor* av organisationskaraktär, som lika väl kunna rubriceras som löne- och pensionsreglementen i villkorsform. Enligt ovan förda resonemang böra de obetingat gå till g. v. Dit bör föras alla bestämmelser om 1) ämbetenas *antal*, 2) *benämning*, 3) *pensionsvillkor*, 4) *ämbetsmäns tjänstgöring*, 5) *semester*, 6) *skyldighet att taga avsked vid viss ålder*³. Sammanföras några dylika bestämmelser, få de lätt karaktären av »organisation», i synnerhet om medel till nya ämbeten genom dem beviljas. Men i grunden är g. v. här lika berättigad som vid en pensions beviljande (se ovan).

När dessa otvivelaktiga fall »bortskurits», återstå de villkor, som inrymma ämbetsverks eller regementens eller inrättnings

¹ A.K. 11/4.

² 1904 F.K. 30. 3.

³ Som prejudikat i praxis må anföras: 1) 1876 (9 saml. 95) 2) 1874 (9 saml. 154) 3) 1874 (9. 217) 4) 1876 (9. 25). 6) 1870 (9. 91).

ny- eller ombildande och upphörande. Genom formuleringsskicklighet kunna dessa otvivelaktigt formuleras så, att de — om de t. ex. ingå i ett anslagsyrkande för en hel huvudtitel — framstå som bisaker, och anslaget som huvudsak. Men detta bör ej hindra statsutskottet att ständigt rensa ut dylika organisationsförslag. Det är bättre att ha en objektiv indelning i vad som är tillåtet och otillåtet än att följa en så vag princip som att skilja mellan huvudsak och bisak. Utskottet har här en svår uppgift, som ej sällan givit upphov till klagan¹. Men när — som vi sett — vare sig konstitutionell teori eller praxis bestämt kan avgöra, bör rent praktiska regler tillämpas.

Slutligen bör beröras en del speciella fall, vilka dragits under g. v. med växlande motivering. Fullständigt unikt torde det vara, att, som jag funnit, g. v. 1895 och 1896 skett om summan av kreditiven². Då ingen diskussion skett, finnes heller ingen motivering för dessa egendomliga prejudikat: utskottet har tydligen ansett saken självklar. Emellertid torde förfarandet vara oriktigt. Kreditiven äro inga utgifter och falla än mindre inom statsregleringen, de äro ju blott anvisningar på medel, som ej speciellt finnas avsatta för ändamålet. Och med detta för ögonen kan ej ens det allmänna skälet, att frågan ej bör förfalla, berättiga att de dragits under gemensam omröstning.

Vida viktigare är emellertid frågor om avhändelse eller upplåtelse av fast egendom skola anses vara av den art att böra kunna gå till g. v. Praxis har här varit ovanligt konsekvent, dock ej i den grad som Törnebladh i ett anförande av år 1904³ i en dylik fråga ansåg sig kunna hävda. Han anförde ett fall av 1887⁴ angående dispositionen av artilleriplan. Emellertid ha i vissa frågor av lönekaraktär men faktiskt rörande statsjord g. v. ägt rum. Så 1872 (Bih. 9. 145) då försäljning av den landshövdingen i Kopparbergs län på stat anslagna kronolägenheten Hushagen gick till g. v. (Jfr fall av 1877 Bih. 9. 157 och mera tveksamt 1875 Bih. 9. 56⁵.) Emellertid är det ur principiell synpunkt fullt tydligt, att g. v. ej bör

¹ 1877 A.K. 24. 4.

² 1895 9. 230, 1896 9. 201.

³ F.K. 30. 3.

⁴ 1887 (9. 109).

⁵ Dessutom 1909: 34 och 1909: 45.

äga rum; det är i själva verket svårare att förklara, varför den någonsin underkastats sådan. Att hänföra avlåtelse av jord till statsutgifter torde ej rimligtvis låta sig göra. Intressant är däremot fall av 1904 (S.U. 49), då en fråga om upplåtelse av jord var sammankopplad med en anslagsfråga och i vot.-prop. bägge intagits. Debatten rörde sig om huruvida upplåtelsen eller anslaget var huvudsak. Slutligen avslogs emellertid vot.-prop., tydligtvis av den anledningen att frågan om jordupplåtelsen ansågs som huvudsak. Praxis och teori stämma alltså här fullt överens.

Därmed äro de viktigaste av de problem, som uppstå vid den gemensamma voteringens tillämpning vid statsreglering och statsutgifter berörda och omnämnda, och jag vill blott till slut uttrycka den åsikten, att den under riksdagens förhandlingar i detta ämne ofta uttalade meningen, att en grundlig undersökning av praxis skulle ge den slutgiltiga lösningen på de ofta tvistiga hithörande frågorna, knappast är riktig, då praxis visar en förunderlig brist på konsekvens och dessutom själv ständigt sökt teoriens hjälp vid lösandet av svårigheterna. Det torde snarare vara en angelägen uppgift för den statsrättsliga teorien att här vägleda riksdagens praxis.

Men ej heller av teorien torde man överallt kunna fordra det sista ordet i *alla* hithöriga problem. I en fråga som den, huruvida organisationsförslag formulerade som villkor böra gå till g. v., kan teorien — enligt min åsikt — ej avgöra, då här den politiska uppfinningsförmågan skapat i grundlagen helt oförutsedda fall. Men där blir det en uppgift för riksdagen att för upprätthållandet av grundlagens tänkta principer begränsa sina egna maktmöjligheter.

ÅTTATIMMARS DAGENS EKONOMISKA VERKNINGAR.

AV

FOLKSKOLLÄRAREN RICHARD KANÉR.

Att den förkortade arbetsdagen medför stora fördelar för de breda lagren av befolkningen är för alla tydligt; frågan gäller därför närmast, om priset, för vilket dessa fördelar köpas, ej överstiger deras värde. Svaret på denna fråga, som gäller, huruvida åttatimmarsdagen med fördel kan bibehållas, bör baseras på en utredning av följande fyra frågor: 1) Hur stor blir produktionsminskningen vid den förkortade arbetsdagens genomförande? 2) Kommer sparandet att ökas eller minskas, eller med andra ord, vilken blir verkan på räntefoten? 3) Är det möjligt för arbetsgivarna eller arbetarna att genom sina sammanslutningar åstadkomma någon förskjutning i fördelningen? 4) Få investeringarna tendens att förlängas eller förkortas?

1. Produktionsnedsättningens storlek.

Då det gäller frågan om huru stor produktionsminskningen blir, ligger det ju närmast till hands att verkställa en undersökning angående i hur hög grad den förkortade arbetstiden kan kompenseras genom ökad arbetsintensitet. Det resultat, som av sådana undersökningar framgått, pekar dithän, att vid det arbete, där maskinerna bestämma takten, föga kan återvinnas, men att vid arbete, oberoende av maskinernas takt, kan i många fall en stor del av den förlorade arbetstiden kompenseras. Jag ser emellertid bort från denna sida

av frågan och tager hänsyn endast till den rent tekniska, som ligger i att arbetskraften kommer att omflyttas till den verksamhet, där dess produktivitet blir störst.

Av den synnerligen intressanta utredning, som prof. Brisman ger angående förhållandet mellan produktionen och folkstocken för närvarande, får man ovillkorligen den uppfattningen, att befolkningstalets optimum är vida överskridet. Att under dylika omständigheter den minskning i produktionen, som genomförandet av åttatimmarsdagen eventuellt medför, måste vara betänklig, är ju tydligt. Men, om jag med prof. Brisman säger, att optimum är vida överskridet, kan jag då också med prof. Brisman säga, att om arbetstiden minskas med låt vara 20%, så minskas produktionen med lika många procent? ¹

Är befolkningstalets optimum överskridet, så innebär ju redan detta, att arbetets gränsproduktivitet måste vara låg i förhållande till kapitalets. Det måste därför jämförelsevis lätt låta sig göra att vid arbetsdagens förkortning överflytta arbetskraft från arbetsområden, där produktionen, på grund av brist på kapital och jord, är ringa, till sådana områden, där en minskning av arbetskraften gör sig mera kännbar.

Erfarenheten bekräftar också detta. Våra dynamomaskiner, våra ångkvarnar, våra tryckpressar, kort sagt allt kapital med lång investeringstid, ha icke minskat sin produktion på grund av arbetstidens förkortning utom möjligen i den mån, den beskurna konsumtionen nedbringt efterfrågan på deras produkter. I vissa fall, där kapitalet direkt konkurrerar med arbetskraften, är det t. o. m. fördelaktigt att dels genom införande av skift, dels genom längre investeringstid utöka kapitalets verksamhetstid ². Det är därför nödvändigt att taga hänsyn till dessa faktorer vid försöket att be-

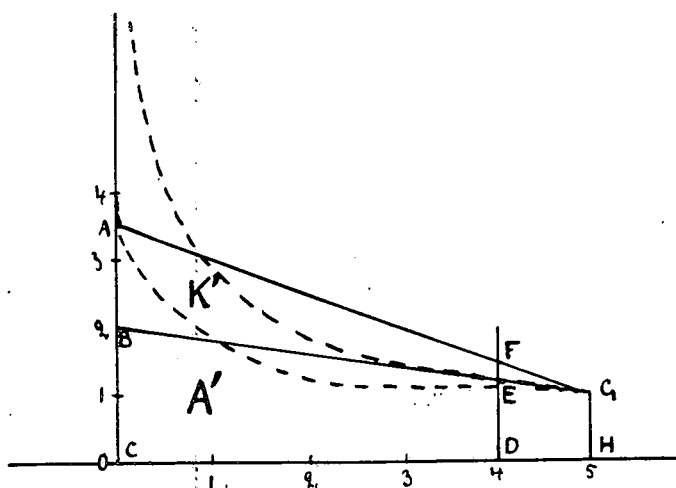
¹ Prof. Brisman säger: »Den genomsnittliga arbetstiden beräknas till 56,4 timmar. En sänkning till 48 timmar med bibehållen reallön blir liktydig med en löneförhöjning på 17 %». — Prof. Wicksells festskrift sid. 26. — Detta innebär, att produktionen skulle sjunka proportionellt med arbetstiden.

Prof. Ohlin utgår från samma beräkningsgrund, men kommer därvid till resultatet, att kapitalräntan skulle sjunka med 40 %, vilket han dock anser osannolikt.

² I hantverket är den förkortade arbetsdagen mångenstädes under lång tid förberedd genom en allt längre gående standardisering.

stämman, i vilken mån produktionen må ha sjunkit genom den förkortade arbetsdagens införande.

Om jag påstår, att den mest produktive arbetarens produktions-tillskott är minst dubbelt så stort som »den sist tillkomne arbetarens», vars produktionstillskott nätt och jämnt täcker lönen, så är jag ju uppenbart på den säkra sidan. Om jag vidare med tillämpning av de stora talens lag säger, att de mest produktiva arbetarna arbeta kooperativt med den största mängden jord och kapital, så blir ju detta likaledes riktigt, på grund av jordens och kapitalets stora betydelse för produktionen. Slutligen är kapitalräntan minst hälften

så stor som den kollektiva arbetslönen. På grundval av det anförda är det lätt att bevisa, att produktionsminskningen ej kan överstiga 10% eller hälften av de 20%, varmed arbetstiden minskats.

ACHG betecknar produktionens storlek före förändringen, BCHG arbetslönen och ABG kapitalräntan. Under fri konkurrens blir det tydligen den minst givande produktionen, som blir utslagen, d. v. s. FDHG. Denna del utgör dock endast $\frac{0,25}{2,25}$ eller $\frac{1}{9}$ av hela den förutvarande produktionen.

Men kurvorna AG och BG äro här representerade medelst räta linjer, fast de i verkligheten, som diagrammet visar, måste för att överensstämma med de aktuella förhållandena vara konvexa mot

abscissan, emedan de vid ständigt avtagande verksamhetstid hos kapital och arbetskraft måste visa ständigt fallande avkastning. Den övre, prickade kurvan betecknar produktionen, den nedre arbetslönen, vadan alltså ytan A' betecknar arbetslönens storlek och ytan K' kapitalräntans storlek. Det är lätt att se, att den utslagna delen av produktionen blir i själva verket ännu mindre än vad den rätliniga figuren visar. Jag har här åsyftat den fysiska produktionen. Toge man i stället hänsyn till produktionens bruksvärde, skulle den utslagna delen bli ännu mindre i förhållande till den ursprungliga. På sin höjd kan således produktionen beräknas ha minskats med 10 %, eller om jag, såsom prof. Ohlin gör, tänker mig minskningen fördelad på både jordens och kapitalets verksamhetsfält under antagandet, att deras produktion vore tillfälligtvis lika, skulle jag komma till resultatet, att hela produktionsminskningen ej överstiger 5 % av hela den förutvarande produktionen ¹.

2. Verkan på räntefoten.

Såväl doc. Lindahl ² som prof. Ohlin ³ räkna med att räntefoten sjunker vid den förkortade arbetsdagen. Denna ståndpunkt är enligt min mening ohållbar.

Antag till en början, att ingen förlängd investeringstid utom den, som av produktionsminskningen automatiskt framkallas, och icke heller någon ökning av antalet arbetsskift förekomma! Intet av vare sig kapital eller arbetskraft kommer då att frigöras och trycka ned kapitalränta respektive arbetslön. Enligt Ricardo—v. Thünen fås då omedelbart: Den minskade arbetstiden sänker den kollektiva arbetslönen men höjer arbetstimmens gränsproduktivitet. Analogt fås, att kapitalets minskade verksamhetstid sänker den kollektiva kapitalprofiten men höjer gränsproduktiviteten, värdet av den sista timmens verksamhet, och därmed räntefoten.

¹ Den genomsnittliga arbetsförkortningen överstiger väl knappast 15 % i stället för här beräknade 20 %.

² Arbetsdagens förkortning. Fahlbeckska Skriftserien, V.

³ Prof. Ohlins avhandling är i delvis omarbetat skick införd i Ekonomisk Tidskrift. Häft. 11—12, 1924 och 2—3, 1925.

Man skulle, tyckes det, därigenom komma till den orimligheten, att på en gång både arbetets och kapitalets andel av produktionen skulle stiga, men motsägelsen är blott skenbar. Den produktion, som fysiskt ger minst, och den, vars värde är minst, blir utslagen. Värdet av det sista produktionstillskottet har därför stigit i förhållande till hela produkten. Om nu »den sist tillkomne arbetaren» och den »sist tillkomna» kapitalenheten dela detta sista produktionstillskott i samma proportion sinsemellan som förut, så, eftersom detta tillskott är större än förut per timme räknat, får »den sist tillkomne arbetaren» en större del av den reducerade produktionen än förut, och detsamma gäller »den sista kapitalenheten». Att den »sist tillkomne» arbetaren bestämmer lönen, gäller enligt Ricardo den lön, som just håller folkstocken uppe, d. v. s. minimilönen. Docent Lindahl framhåller, att en utjämning av lönen äger rum. Men på samma sätt blir det en utjämning av kapitalprofiten, så att minimiprofiten, den profit, som just håller kapitalstocken uppe, stiger i förhållande till produktionen, vilket betyder, att räntefoten stiger. Den ökade räntefoten ger visserligen åt kapitalisten en ökad del av produktionen, men på grund av produktionsminskningen representerar dock denna del en mindre varumängd än förut. Oberoende av jordräntan kommer således den lägsta arbetslönen att stiga på bekostnad av de högre lönerna, och minimiprofiten (som bestämmes av räntefoten) kommer att stiga på bekostnad av merprofiten.

Hitintills har jag sett bort från den verkan, som införandet av ökat antal skift medför. Genom att ökat antal skift införes, kommer arbetslönen att stiga på grund av ökad efterfrågan på arbetskraft. Samtidigt ökas också kapitalets verksamhetstid och därmed kapitalprofiten för kapital med tillräckligt lång investeringstid. Gränsproduktiviteten hos kapitalet sjunker och därmed räntefoten, dock icke till samma nivå som före arbetsdagens införande. Även om det låte tänka sig, att kapitalets verksamhetstimmar skulle kunna bringas upp till samma antal som förut, skulle, som doc. Lindahl framhåller, en substituering av kapital för arbetskraft ske. Om jag sålunda i enlighet med Jevons sätter räntefoten = $\frac{DF(T)}{F(T)}$

d. v. s. »the rate of increase of produce divided by the whole produce», så blir den erhållna kvoten eller räntefoten större än före

arbetsdagens förkortning, ty $DF(T)$, produktionen per timme¹, är större än förut och $F(T)$, d. v. s. hela produktionen, är mindre än förut.

Prof. Wicksell sätter räntefoten

$$\rho = \frac{f_t + f_\tau}{f(\cdot)}$$

där f_t och f_τ beteckna antalet t och τ årgångar av sparad arbetslön och jordränta jämte därå upplupen kapitalränta². Han ser sålunda problemet från synpunkten av kapitalets ackumulationsprocess.

Här måste efter arbetsdagens förkortning det flytande kapitalet $f(\cdot)$ i följd av produktionsminskningen vara mindre än förut i förhållande till f_t och f_τ . Även om genom starkt minskat sparande kapitalets ackumulationsprocess starkt reducerades, så att det flytande kapitalets storlek i förhållande till det fasta starkt ökades, så måste detta inom kort framtinga behov av ånyo ökad kapitalackumulation, och sänkningen av räntefoten bleve endast tillfällig, måhända framkallad av felaktig penningpolitik.

Enklast kommer jag nog åt problemet genom att bedöma storleken av produktionen och penningstocken i förhållande till varandra ur kvantitetsteoriens synpunkt. Är produktionen enligt föregående $^{95}/_{100}$ av vad den var före arbetsdagens förkortning och penningstockens storlek oförändrad, så blir den omedelbara följd en inflation, i det att varupriserna stiga till $^{100}/_{95}$ av sitt ursprungliga pris, varefter prisnivån åter blir konstant under förutsättning, att konsumtionen låter avpassa sig efter den minskade produktionen³. Penningstockens minskande genom tillfällig diskontohöjning och kreditåtstramning skulle i så fall återställa varupriserna. Men på grund av vad Ricardo kallar »the natural habit» i fråga om levnadsstandard skulle spa-

¹ Egentligen det tidsmoment, med vilket det nätt och jämnt lönar sig för kapitalet att förlänga produktionsprocessen. Jfr. *Theory of Political Economy*, 3:dje uppl. sid. 245.

² Vorlesungen über Nationalökonomie, I, sid. 250.

³ Inflationsvågen i mediet av 1921 låter sig nog förklara från denna synpunkt. Prof. Ohlin tänker sig den möjligheten, att förklaringen ligger i ökad efterfrågan på kapital för investering i nya företag, som genom åttatimmarsdagens införande skulle kunna tänkas bli mera lönande. En dylik efterfrågan på kapital borde dock blivit synlig å börsnoteringarna.

randet minskas och även en del av kapitalet komma att konsumeras. Den sålunda så småningom uppkommande kapitalbristen skulle snart göra sig påmind genom höjd räntefot. För att säkerställa kapitalets ackumulation och bibehålla prisnivån oförändrad måste man sålunda räkna med en högre räntefot, än vad som skulle varit fallet med oförkortad arbetsdag, låt vara att förändringen är så liten, att den föga eller icke blir synlig efter den våldsamma deflationsprocessen 1920—21.

3. Kan kapitalet genom förlängd investeringstid kompensera sin förlust?

Full enighet råder därom, att såväl den kollektiva arbetslönen som kapitalräntan och jordräntan sjunkit på grund av den förkortade arbetsdagens införande. Kapitalackumulationen har under det senaste århundradet varit i ständigt stigande och försiggått i raskare tempo än folkökningen, vadan också både kapitalränta och arbetslön (även den individuella) varit i ständigt stigande, om också denna rörelse numera visar stark tendens att avtaga. Frågan blir således egentligen, hur stor retardationen är, som den förkortade arbetsdagen åstadkommit i fråga om tillväxten av de olika produktionsmedlens andelar. Ur socialstyrelsens senaste undersökningar framgår att reallönen stigit till 1,24 av vad den var år 1913. Folkmängden har samtidigt stigit till 1,068. Tager jag $1,24 \cdot 1,068$ får jag talet 1,34 som just motsvarar sedelstockens storlek räknat i 1913 års realvärde. Någon förskjutning å ena sidan till arbetslönens eller å andra sidan till kapitalräntans och jordräntans förmån kan ej av dessa siffror utläsas. Snarast tyda de på att ökningen varit noga proportionell för båda.

Men arbetaren har genom ökad frihet fått kompensation för den genom åttatimmarsdagen minskade lönen. Kapitalet har däremot fått taga minskningen i kapitalränta utan sådan kompensation. Nu ligger därför den frågan nära till hands: Kan kapitalet exempelvis genom ökad investeringstid återvinna någon del av vad det genom arbetsdagens förkortning förlorat?

Redan i början av den förkortade arbetsdagens införande gick prof. Brisman skarpt till rätta med den åsikten, att man genom lag-

stiftning skulle kunna garantera arbetslönen oavkortad, och av de ovan anförda siffrorna synes framgå, att han fått rätt. Å andra sidan påvisa både prof. Ohlin och doc. Lindahl, att kapitalet genom ökad investeringstid kan till en del neutralisera verkan av den förkortade arbetsdagen. Prof. Ohlin trubbar dock av sitt påstående genom att peka på, dels att tidens åverkan och förlusten genom nya uppfinningar, »de moraliska slitningarna» som Karl Marx kallar dem, bli större, och dels genom att kapitalet på grund av den längre investeringstiden blir sämre utnyttjat och således mindre lönande. Teoretiskt har prof. Ohlin rätt¹. Det ges nämligen ett maximum för den investeringstid, som ger högsta räntefot, då denna är bunden vid investeringstiden, och detta maximum kommer, i år räknat, att ligga lägre än förr.

Den föreliggande frågan innehåller i sig en viktig principfråga, nämligen den: Kunna kapitalägarna »på känn» eller under klassammanslutning genom att förlänga investeringstiden öka kapitalräntan på arbetslönens bekostnad mer än som är lönande under fri konkurrens? Omvänt skulle man ju också kunna fråga: Kan arbetsklassen under sammanslutning genom att tvinga kapitalet till kortare investeringstid därigenom tvinga upp arbetslönen på kapitalisternas bekostnad? Svaret blir i själva verket ett svar för eller mot den teori, som ställer maktens inflytande i fördelningslärans medelpunkt, just på det område, där den kanske bäst kan försvaras.

Egendomligt nog svarar prof. Wicksell ett obetingat ja. Tillämpat på åttatimmarsdagsproblemet skulle detta betyda, att om kapitalägarna kunde genom en gemensam aktion mer eller mindre lik den arbetsklassen genom kampen för åttatimmarsdagen gjort, förlänga produktionsprocessen utöver vad som är lönande vid fri konkurrens, så skulle resultatet bli ekonomisk vinst för kapitalet. Dock, så långt jag ännu lyckats tränga in i den skarpsinnige vetenskaps-

¹ Prof. Ohlins bevis är dock förfelat. Han förbiser, att han själv räknat med sänkt räntefot, och vore dennas sänkning tillräckligt stor, skulle enligt hans bevis de längre investeringarna, tvärt emot vad han vill bevisa, bli mera lönande. Han framställer vidare kapitalprofiten som ett absolut värde och visar, att detta blir lägre, och det är ju sant, men *alla* investeringarna, även de kortare, ge ju mindre avkastning absolut taget, när arbetsdagen förkortas, och att förlusten stiger med tiden är självfallet. Han borde tydligen för att kunna bevisa något jämföra produktens och arbetslönens bytesvärde.

mannens framställning, är just denna punkt en av de få, där jag ej går med på hans teori.

Prof. Wicksell säger ¹:

»Es lässt sich nämlich denken, dass die Kapitalisten aufs Geratewohl eine immer längere Produktionsperiode einschlagen, und dass die Arbeitslöhne dabei durch den gegenzeitigen Wettbewerb der Kapitalisten und Arbeiter jedesmal gemäss der Gleichung $K = \frac{A \cdot l \cdot t}{2}$

bestimmt werden. Der erreichte Zins wird immer durch $p = l \left(1 + \frac{tz}{2}\right)$ gegeben ². Sucht man aber hier t so zu bestimmen, dass z ein Grösstes wird, indem l aber nicht mehr als eine Konstante betrachtet wird, sondern gemäss $K = \frac{A \cdot l \cdot t}{2}$ von t abhängig ist, so wird dies, wie man leicht sieht, ... zu der ... Gleichung

$$\frac{dp}{dt} = -\frac{l}{t}$$

führen. Da l und t essentiell positiv sind, so müsste somit hier $\frac{dp}{dt}$ negativ werden, d. h. der grösstmögliche Zins wäre erst erreicht, wenn bei zunehmender Produktionsverlängerung die Skala der Produktivität (der Jahresproduktion eines Arbeiters) sich in eine abnehmende verwandelt hat. Praktisch genommen, existiert somit hier kein wirkliches Maximum des Zinssatzes, sondern jede Verlängerung der Produktionsperiode wird vorteilhaft sein ... Unsere Annahme aber setzt voraus, dass die Kapitalisten sich zusammen-thun, um den Arbeitslohn zu drücken, die Arbeiter aber dem widerstandslos gegenüberstehen. Dann allerdings wird jede Produktionsverlängerung, wenn sie nur in allem und jedem Geschäfte zugleich vorgenommen wird, sich schliesslich als lohnend erweisen, indem das für jedes Jahr zugängliche Lohnkapital vermindert wird und die Löhne dadurch zurückgehen müssen.»

Emellertid har prof. Wicksell här byggt en allmängiltig sats på grundval av ett enskilt fall, som knappast under för kapitalet gynn-sammaste omständigheter kan förekomma.

Av hans lösning framgår, att han vid deriveringen har i ekvatio-

¹ Wert, Kapital und Rente, sid. 104.

² K betecknar det kollektiva kapitalet, A antalet anställda arbetare, l årsunderhåll, t produktionsperiodens längd, p årsproduktionen och z räntesatsen. Formeln motsvarar för ej för långa investeringar med god approximation beräkningen med ränta på ränta.

nen $K = \frac{A \cdot l \cdot t}{2}$ betraktat $\frac{K}{A}$ som en konstant. Ur en synpunkt är han visserligen berättigad därtill, ty han räknar med ett stationärt samhälle och bortser från den verkan, kapitalackumuleringen utövar på lönen, fast redan detta borttager i någon mån slutsatsens allmän-giltighet, vilket han ock själv å annat ställe medgiver¹. Men genom att sätta $t \cdot l$ lika med en konstant ger han lösningen den betingel-sen, att *lönen måste minskas omvänt proportionellt mot investerings-tidens förlängning*. Men endast i detta enskilda fall och för övrigt om lönen kan nedbringas i ännu starkare skala genom produktions-tidens förlängning gäller det, att räntesatsen ej får något maximum. Är lönen nedbringande mindre, fås alltid ett maximum för ränte-satsen, och en undersökning av förhållandet visar, att denna maxi-mumpunkt ligger, även vid en kraftig förlängning av tiden, ganska nära utgångspunkten. Eftersom det här gäller kapitalisterna som klass, måste jag se bort från sådana förhållanden, där en ny upp-finning eller teknisk förbättring kan i en enskild näringsgren göra en längre produktionsomväg mera lönande, ävensom där genom monopol ett minskat utbud av kapitalet kan höja produktionens bytesvärde och så göra det fördelaktigt att bygga kapitalet i höjden.

Man kan emellertid åt problemet ge en mera allmängiltig be-tydelse genom att i den av prof. Wicksell givna ekvationen

$$p = l \left(1 + \frac{tz}{2} \right) \text{ sätta}$$

$$p = p' t^m$$

$$l = l' t^n$$

där m och n äro arbiträra konstanter. Genom substituering och ute-lämnande av accenterna fås

$$z = 2 \cdot \frac{p t^m - l t^n}{l t^{m+1}}$$

$$\text{som ger} \quad \frac{dz}{dt} = 2 \left[\frac{p}{l} (m - n - 1) t^{m-n-2} + t^{-2} \right]$$

$$\frac{d^2z}{dt^2} = -2 (m - n) t^3.$$

Gränserna bestämmas följaktligen: För konstant lön får z max., då m är positivt och < 1 . För konstant produktion får z max., då n

¹ Vorlesungen über Nationalökonomie, I, sid. 231.

är negativt och > -1 . För växlande produktion och lön fås max. för z , då $(m - n)$ är positivt och < 1 . Maximum fås för z , då

$$t = \left[\frac{l \left(\frac{1}{1 - m + n} \right)}{p} \right]^{\frac{1}{m-n}}$$

I denna lösning inrymmes tydligen som ett särfall den lösning, prof. Wicksell givit problemet.

Minskas kapitalets bredd, pressas arbetslönen ned genom att en del arbetare slås ut ur sin verksamhet. Men av lösningen framgår, att samtidigt ställas vissa fordringar på årsproduktionens storlek och på den skala, i vilken löneminskningen måste ske i förhållande till produktionstidens förlängning, för att kapitalprofiten ej må rent av gå tillbaka. Detta i sin ordning fordrar vissa tekniska förutsättningar, och dessa förutsättningar äro desamma som vid fri konkurrens.

Om lönen antages konstant och investeringstiden antages utsträckt t. ex. till 1,1, 1,2 n gånger den ursprungliga och samtidigt produktionen per år ökas $\sqrt[4]{1,1}$, $\sqrt[4]{1,2}$. . . $\sqrt[4]{n}$ gånger den ursprungliga och vidare den genomsnittliga investeringstiden vid utgångspunkten sättes till 6 år och räntefoten till 5%, så är max. för räntesatsen uppnådd, då investeringstiden ökats till 10,8 år och årsproduktionen ökats till 1,16 av den ursprungliga och räntefoten stigit till 6,2% (som absolut taget, nu blir något mer i följd av årsproduktionens ökning), alla tal dock med den reservation, som även i ett stationärt samhälle skulle åstadkommas genom förändringar i produktionsmedlens gränsproduktivitet och genom förändringar i produktens tillgång och efterfrågan.

Om årsproduktionen varit konstant och arbetslönen i stället

nedpressats i skalan $\frac{1}{\sqrt[4]{1,1}}$, $\frac{1}{\sqrt[4]{1,2}}$. . . $\frac{1}{\sqrt[4]{n}}$ och övriga antagande

desamma, skulle resultatet blivit detsamma med undantag av att det då bleve konstant produktion, under det att årslönen nedpressades till 0,86 av den ursprungliga.

Men förutsättningarna för ett sådant resultat äro precis desamma som vid fri konkurrens. Det förutsätter icke blott, att kapitalet genom att minska bredden kan slå ut en del av arbetskraften och

därigenom nedpressa lönen och minska den erforderliga subsistensfonden för arbetskraften, utan även, antingen att ingen produktionsminskning äger rum, därigenom att kapital förmånligt substitueras för arbetskraft, eller också, som ovan anförda lösning av ekvationen visar, att om produktionsminskning äger rum, lönen måste kunna nedpressas i ännu starkare skala¹. Men t. o. m. om dessa i och för sig själva fordrande tekniska förutsättningar finnas, blir resultatet dock en försämring för kapitalet, ty en sådan nedpressning av subsistensfonden skulle, även om produktionen vore fysiskt densamma, minska dess bytesvärde på grund av minskade avsättningsmöjligheter².

Härmed förnekas ej, att ett genom förlängd investeringstid minskat utbud av kapitalet i och för sig kan vara förmånligt för ägarna och öka bytesvärdet av dess egen produktion, men detta endast i enskilda verksamhetsgrenar, när monopol förekommer. Som klass måste kapitalisterna finna detta omöjligt, ty den stora betydelsen, som kapitalet har som produktionsmedel, skulle åstadkomma, att i så fall årsproduktionens fysiska värde skulle minskas för alla produktionsmedlen, och jord och arbete skulle således tvingas att ge mindre i utbyte.

För kapitalägarna lika väl som för arbetarna gäller således, att även om de sammansluta sig i klass med gemensam aktion, måste under eljest lika omständigheter förhållandet bli som vid fri konkurrens.

¹ Med hänvisning till just det från prof. Wicksell citerade stället säger doc. Lindahl, att det »är tänkbart, att företagarna för att förhindra en stark stegring av arbetslönen komma överens om att ej införa så många skift, som de skulle ha gjort under fri konkurrens». En sådan åtgärd skulle, som ovan visats, visserligen förhindra lönen stegring men också på samma gång kapitalprofitens *reella* uppgång.

² Man tänke sig t. ex. ett kommunikationsmedel med till stor del arbetarpublik. Det aggregata kapitalets förlängda investeringstid sänker arbetslönen och därmed driftskostnaden. Men arbetslönens minskade köpkraft sänker samtidigt kapitalprofiten. Enligt förutsättningen skulle dock denna stiga. Detta kan ej ske, utan att kapitalisterna (och jordägarna) betala samma förmåner som förut med ett högre pris, vilket ju strider mot förutsättningen — oförändrad produktion. Samma synpunkt gäller om ock i mindre grad för allt kapital, så snart fördelarna av det kulturella samboendet spelar in.

4. Investerings tidens förlängning vid fri konkurrens.

Om också, enligt vad som ovan framförts, kapitalägarna icke vinna något genom att enbart »på känn» eller genom sammanslutning förlänga produktionsprocessen, har dock genom den förkortade arbetsdagen ställningen förändrats till de långa investeringarnas fördel.

Rent automatiskt måste ju, när kapitalets och arbetskraftens verksamhetstid förkortas, produktionsprocessen förlängas approximativt omvänt proportionellt mot den nya årsproduktionens förhållande till den gamla. Genom denna förlängning blir det under eljest lika omständigheter näppeligen någon nämnvärd förskjutning till fördel vare sig för kapitalets eller arbetskraftens andel av produktionen. En ytterst ringa utjämning av arbetslönen liksom av kapitalprofiten, där den är högst och lägst, blir det hela. Både den kollektiva arbetslönen och kapitalräntan sjunka.

Men räknat från denna punkt tillkommer ett moment, som höjer både kapitalräntan och arbetslönen, på samma gång som kapitalet drages till de längre investeringarna.

Antag att jag har en maskin, som mer eller mindre direkt konkurrerar med arbetskraften, så att den besparar m arbetare, som ha en lön l . Maskinens andel av produktionen kan således skrivas ml , och med hänsyn till penningräntan på under året betalda löner växer detta till $ml(1 + \frac{z}{2})$, där z är räntefoten. Maskinens värde bestämmes emellertid av dess produktionskostnad och blir således =

$$= al \left(1 + \frac{z}{2}\right) \left(1 + z\right)^{t-1} + bl \left(1 + \frac{z}{2}\right) \left(1 + z\right)^{t-2} \dots nl \left(1 + \frac{z}{2}\right),$$

där al , bl , ... nl beteckna storleken av de årliga investeringarna under t år, räknat i arbetslön. De äldsta, vars produktionskostnad mest är beroende av räntefotens storlek, utgöra till en stor del råvaror. Man har nu vid arbetsdagens förkortning att räkna med en ringa förhöjning av räntefoten, som kanske ungefär kompenseras av råvarans prisnedgång i förhållande till arbetslön och kapitalprofit. Sättes nu den över marginalen nående kapitalprofiten (merprofiten) = p , fås

$$ml\left(1 + \frac{z}{2}\right) - \left(1 + \frac{z}{2}\right)l\left[a\left(1 + z\right)^{t-1} + b\left(1 + z\right)^{t-2} + \dots + n\right]rz = p,$$

där rz betyder den kvot av maskinens värde, som årligen måste beräknas som avskrivning för penningränta, slitning och övriga omkostnader.

Är nu p positivt, vilket förutsätter, att ännu ej tillräckligt med kapital funnit sin väg till ifrågavarande näringsgren, för att kapitalprofiten skall kunna hava nedpressats till produktionsmarginalen, så fås ökad kapitalprofit, om arbetslönen stiger, och på samma gång blir det ökad fördel för kapitalisterna att investera just i denna maskin, en fördel, som står kvar till dess produktionsmarginalen uppnåtts¹. Ju större m är, ju längre måste överhuvudtaget produktionsprocessen för maskinen vara, och ju större är också sannolikheten för att vår maskin tillhör den åsyftade kategorien.

Vid produktionsmarginalen blir $p = 0$, och därvid kan jag i ekvationen förkorta bort $\left(1 + \frac{z}{2}\right)l$, vilket innebär, att en förändring av arbetslönen vid produktionsmarginalen ej kommer att ha någon direkt inverkan på resultatet, ty lönen som ingår i produktionen, och lönen som ingår i produktionskostnaden för maskinen, äro proportionella. [Egentligen fås dock en tillfällig vinst eller förlust, emedan lönen i maskinens produktionskostnad var räknad i den gamla lägre respektive högre lönen.] Indirekt kommer dock exempelvis en höjd lön att påverka resultatet, i det att enligt Ricardo kapitalprofit och jordränta sjunka i förhållande till arbetslönen, och därigenom blir den längre investeringen fördelaktigare. Detta gäller vid det normala förloppet av utvecklingen, ty som Adam Smith säger: »Tillväxten i kapital, som kommer arbetslönerna att stiga, har en tendens att sänka kapitalprofiten»². Förloppet är ju dock icke i det här diskuterade fallet det normala. Vid åttatimmarsdagens införande kan det förefalla, som om kapitalet ökades i förhållande till arbetskraften. Men verkan blir snarare, som om 10-timmarsdagen bibehölles oförändrad

¹ Ökad arbetslön för overtidsarbete förskjuter dock produktionsmarginalen till en del.

² Folkens Västland, Bok I, kap. 9.

och kapitalet plötsligt försämrades eller bleve knappare, under det att behovet av att det sysselsättes är lika stort som förut ¹.

Denna knapphet kompenseras till en del genom ökat antal arbetsskift. Härigenom kan verksamhetstiden för kapitalet i de längre investeringarna utökas, så att den blir $\frac{5}{4}$ av vad den förut var i förhållande till arbetskraftens verksamhetstid. En maskin, som förut arbetade 2,4 gånger 10 timmar, d. v. s. dygnet runt, kommer nu att arbeta 3 gånger 8 timmar, d. v. s. fortfarande dygnet runt. På grund av den större efterfrågan på arbetskraft stiger arbetslönen, men på samma gång stiger också kapitalprofiten i de längre investeringarna, men kapitalets gränsproduktivitet sjunker i de kortare investeringarna, varför den första tendensen blir sänkt räntefot. Kapitalet söker sig därför väg till de mera lönande långa investeringarna, till dess produktionsmarginalen uppnåtts, och här bestämes således räntefoten.

Under antagandet, att produktionen nedgått till $\frac{9}{10}$ av vad den var vid åttatimmarsdagens införande och t således nu motsvarar $\frac{10}{9}$ år, då, med samma räntefot som förut, räntesatsen blir $\frac{10}{9} z$, fås approximativt ²

$$\frac{5}{4} ml' \left(1 + \frac{z}{2}\right) - l' \left(1 + \frac{z}{2}\right) \left[a \left(1 + \frac{10z}{9}\right)^{t-1} + b \left(1 + \frac{10z}{9}\right)^{t-2} \dots + n \right] \frac{rz \cdot 10}{9} = p$$

¹ Redan Say ser det från en dylik synpunkt, när det gäller räntefoten, men Ricardo ställer sig i viss mån avvisande, i det han ju ser frågan på långt sikt och menar, att folkstocken avpassar sig efter kapitaltillgången. Ricardo frågar: »Is the following quite consistent with M. Say's principle?» — »The more disposable capitals are abundant in proportion to the extent of employment for them, the more will the rate of interest on loans of capital fall». — Ricardo svarar: »If capital to any extent can be employed by a country, how can it be said to be abundant, compared with the extent of employment for it?» — Principles, kap. XXI. — Svaret blir det Ricardo själv ger i kapitlet »On wages», där han utreder gränsproduktivitetens verkan.

² Sätter jag $\left(1 + \frac{10z}{9}\right)^t = \left(1 + z\right)^{\frac{10}{9}t}$ fås

$$t \log \left(1 + \frac{10z}{9}\right) = \frac{10}{9} \log (1 + z)$$

och vid serieutveckling

$$t \left[\frac{10}{9} z - \frac{10^2}{9^2} \cdot \frac{z^2}{2} + \frac{10^3}{9^3} \cdot \frac{z^3}{3} - \dots \right] = t \left[\frac{10}{9} z - \frac{10}{9} \cdot \frac{z^2}{2} + \frac{10}{9} \cdot \frac{z^3}{3} - \dots \right].$$

eller vid produktionsmarginalen och vid förkortning med $l\left(1 + \frac{z}{2}\right)$

$$m = \left[a \left(1 + \frac{10z}{9}\right)^{t-1} + b \left(1 + \frac{10z}{9}\right)^{t-2} \dots + n \right] \frac{rz \cdot 10}{9} \cdot \frac{4}{5}.$$

Från början hade jag att anteckna en obetydlig höjning av räntefoten. Frånsett denna och frånsett sänkningen i jordräntan, två omständigheter, som här verka i motsatta riktningar, komma nu alla tecken att under eljest lika omständigheter ha samma värde som vid utgångspunkten, och ekvationen kommer således att bestämma kapitalprofiten vid produktionsmarginalen i de längsta investeringarna, och storleken av denna profit kommer att bli avgörande för både räntefotens och investeringstidens tendens att stiga eller falla.

Det är nu lätt att se, att företagarevinsten kommer, med samma räntefot som förut, att bli relativt större i de längre investeringarna, dock intill en viss maximumpunkt, som här kommer att ligga betydligt högre än 25 år, räknat från produktionsprocessens början, till dess att kapitalföremålet släppes ut i marknaden.

Om jag nämligen jämför de båda äldsta investeringarna, den första från tiden före och den första från tiden efter förändringen, båda omvärderade, så att de motsvara samma antal m arbetslöner, som sparas genom maskinens arbete, så gäller vid *samma räntefot* följande uttryck

$$a \left(1 + \frac{10z}{9}\right)^t \cdot \frac{10}{9} \cdot \frac{4}{5} < a (1+z)^t$$

till dess att t når 25 år. Men även om investeringarna utsträckas till vida längre tid, kunna de bli inkomstbringande, enär vinsten å de senare tillkomna kompenserar förlusten å den första, som ju är nödvändig för alla de senares tillkomst. Vid räntefotens stegring uppnås dock snart jämviktstillståndet för både räntefot och investeringstid.

Investeringstiden får sålunda en tendens att stiga icke blott $\frac{10}{9}$ gånger vad den förut var i följd av produktionens nedgång, utan kommer också att stiga därutöver. På samma gång stiger räntefoten, tills jämvikt uppnåtts, och kapitalräntan stiger. Samtidigt sjunker arbetslönens relativa andel av produktionen men den absoluta lönen stiger.

Prof. Ohlin anmärker, att tidens åverkan och faran för uppfinningar torde nedsätta de längre investeringarnas vinst, men kapitalföremålen i de längre investeringarna komma ej att få någon avkortad arbetstid utan arbeta lika lång tid av dygnet som förut, och uppfinningarna äro alltid i stort sett till fördel för kapitalet. »De moraliska slitningarna» ha väl aldrig varit större än i England omkring 1830-talet, men samtidigt var också den relativa kapitalprofiten och »arbetarens exploaterande» större än någonsin förr eller senare¹.

* * *

Har jag vid den föreliggande undersökningen av problemet resonerat riktigt, kommer produktionsresultatet ej att bli så mycket nedsatt, som man i allmänhet tager för givet. Ej heller kommer fördelningen av produktionen att förskjutas till arbetskraftens fördel utan snarare tvärtom. Subsistensfonden minskas och sparandets gränsproduktivitet ökas, och på grund härav komma kapitalackumulering och folkökning att snabbare anpassa sig efter de nya förhållandena². På någon återgång till den längre arbetsdagen tror jag därför icke utan snarare, att arbetsdagen även inom lantbruket kommer att succesivt förkortas, så att lantarbetaren blir mera likställd med arbetaren inom industrien.

¹ »Seit einige Jahren sind so bedeutende und zahlreiche Verbesserungen in der Tüllfabrikation gemacht worden, dass eine gut erhaltene Maschine zum ursprünglichen Kostenpreis von 1200 Pfd. St. einige Jahre später zu 60 Pfd. St. verkauft wurde... Die Verbesserungen folgten sich mit solcher Geschwindigkeit, dass Maschinen unvollendet in der Hand ihrer Bauer blieben, weil sie durch glücklichere Erfindungen bereits veraltet waren». In dieser Sturm- und Drangperiode dehnten daher die Tüllfabrikanten bald die ursprüngliche Arbeitszeit von 8 Stunden mit doppelter Mannschaft aus. — Babbage, citerat av Karl Marx, *das Kapital*, I, sid. 369.

² Det försämrade läge, i vilket vårt land kommit genom den redan länge av prof. Wicksell förutsedda immigrationslagen i U. S. A., skulle väl föga förbättras genom förlängd arbetsdag. Som doc. Lindahl bevisar, skulle ställningen för den sämst betalde arbetaren föga förbättras ekonomiskt. Överflöd på arbetskraft med sjunkande timlön skulle förleda arbetaren till att »spara på arbetet». Mångenstädes har tillika genom tekniska förbättringar arbetstakten ökat, och det blir då ingen fördel för arbetsgivaren att betala full timlön för »trötthetsarbete». — Jfr. Webb: *Industrial Democracy*, kap. *The Normal Day and New Processes and Machinery*.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN.

I. Politik.

Japans representationssystem före 1925 års reform. Genom lagen av den 5 maj 1925 angående val till deputeradekammaren, vilken kommer att tillämpas vid nästa allmänna val, har Japan inträtt i raden av länder med allmän rösträtt. Det kan då ej vara ur vägen att kasta en blick på det japanska representationsskickets utveckling allt från författningens tillkomst 1889, med huvudsaklig vikt fäst vid den folkvalda kammarens sammansättning¹. Vi skola bl. a. finna, hur rösträtten steg för steg utvecklats till allmän, en bekräftelse på Tocquevilles uttalande, att då ett folk börjar rubba en ursprungligen fastställd census, det kan förutses, att denna förr eller senare alldeles försvinner; den allmänna rösträttens införande skulle följaktligen endast vara en fråga om tiden.

I själva författningen för Japan saknas bestämmelser om rösträtten, vilka i stället från början upptagits i särskilda vallagar, av vilka den första daterar sig från år 1889. Dess skapare utgingo från grundsatsen, att endast den besittande klassen kunde tillerkännas politiska rättigheter. *Rösträtt* tillkom varje minst 25 år gammal japan, som i direkt skatt till staten betalte och minst ett år (i fråga om inkomstskatt minst tre år) före röstlängdens uppgörande betalt lägst 15 yen. Verkan av denna census var, att vid tiden för dess tillkomst endast 450,365 personer av en befolkning på omkring 39,4 mill. voro valberättigade. *Valbarā* voro japanska män, som fyllt 30 år och som i det län (ken) eller den stad (fu), där de läto uppställa sig som kandidater, i direkt skatt till staten erlade och under minst ett år erlagt en summa av lägst 15 yen. Omröstningen var öppen. Varje väljare hade att i vallokalen i närvaro av valförrättarna å sedeln skriva namnet på den kandidat, han önskade vald, och därunder anbringa sitt eget namn och hemvist. Valkretsarna voro till antalet 257, och deputeradekammaren bestod av 300 ledamöter. I regeln hade man alltså enmansvalkretsar; där en dylik anordning av vissa geografiska skäl ej var möjlig, utsågos tvenne representanter

¹ Till grund för redogörelsen ligger bl. a. ett arbete av Hiroshi Sato: Democracy and Japanese Government. New York, dec. 1920.

i varje krets. Vid kretsindelningen utgick man från folkmängds-siffrorna (1 representant kom på 120,000 inv.), men som egendomsförhållandena voro mycket olikartade i landets skilda delar, kom antalet väljare på grund av censussystemets verkningar att starkt variera från en krets till en annan. Det förekom enmanskretsar med 52—53 men även sådana med över 4,300 väljare. Censussystemet verkade ensidigt även i ett annat avseende. Som grundskatterna utgjorde omkr. $\frac{2}{3}$ av samtliga direkta skatter till staten, kom en vida övertvägande majoritet av såväl väljare som kandidater att tillhöra agrarklassen. Detta befolkningselements övertvägning blev så mycket större, som städerna med undantag av Tokio, Osaka och Kioto ej bildade från övriga områden strängt avgränsade valkretsar. Endast 17 deputerade av 300 ansågos helt representera stadsbefolkningen. Att deputeradekammaren med denna sammansättning ej skulle visa något större intresse för städernas speciella problem, är naturligt.

År 1895 väcktes en motion i deputeradekammaren, vari föreslogs en nedsättning av census för både väljare och kandidater till 5 yen från 15 samt en sänkning av minimiåldern för de förra från 25 till 20 år och för de senare från 30 till 25 år. Man beräknade, att ifall reformen genomförts, väljarantalet skulle ha fyrdubblats. Förslaget strandade på pärskammarens motstånd.

Tre år senare framlade Itos regering ett förslag, som var radikalare än det nyssnämnda. Det innebar en reducering av gällande censusbelopp för rösträtt, varjämte valbarhetscensus och bostadsband för riksdagsmannakandidaterna helt slopades. Vidare önskade man skapa stora valkretsar, och för städernas avgränsning i särskilda kretsar skulle därvid särskilt sörgas. Antalet representanter föreslogs höjt från 300 till 472. Reformen hade kommit att medföra en ökning av valmanskåren från knappt $\frac{1}{2}$ mill. till 2 mill. Förslaget antogs i deputeradekammaren men kom på grund av kammarupplösning ej under vidare behandling i riksdagen.

Sedan kabinettet Yamagata utan framgång lanserat ett liknande förslag 1899, återkom samma regering följande år med ett projekt, som av riksdagen antogs, dock med den av pärskammaren gjorda viktiga ändringen, att som villkor för rösträtt stipulerades en direkt skatt av minst 10 yen i st. f. 5, såsom i propositionen föreslagits. Deputeradekammarens medgörlighet på denna punkt förklaras kunna bero därpå, att man ej på förhand kunde bedöma, hur pärerens ändringsförslag skulle verka i praktiken. Därtill kom, att de befolkningslager, som särskilt skulle gynnas av den större sänkningen, visade sig skäligen likgiltiga för reformen.

Vid första valet enligt bestämmelserna i 1900 års vallag var antalet väljare 983,193 (mot 450,365, när den gamla vallagen först tillämpades). I och med slopandet av valbarhetscensus vidgades även kretsen av dem, som kunde ställa upp sig som kandidater vid valen. I detta avseende kunde även upphävandet av bostadsbandet tänkas spela en viss roll. Emellertid synes det i Japan vara en oskriven lag, att en kandidat ställer upp sig i sitt eget län eller i sin egen stad.

Såvida han ej är en särskilt framstående person, lär han ha mycket svårt att vinna gehör utanför sin egen bygd. Detta sammanhänger bl. a. med att valkampanjerna i Japan ha annan karaktär än hos oss, men främst därmed, att den rent personliga kännedom väljarna ha om en kandidat spelar en avgörande roll för valets utgång. Den form av personlig påverkan vid valen, som engelsmännen kalla »*canvassing*», spelar en stor roll i Japan.

Genom 1900 års reform övergick man till ett annat system beträffande valkretsindelning och valmetod. I motsats till det förutvarande systemet skulle nu de flesta av deputeradekammarens ledamöter utses i flermansvalkretsar. Städer med över 30,000 inv. bildade rena stadsvalkretsar. Av sådana fanns det inalles 61, vilka vardera utsågo en representant med undantag av Tokio, Osaka, Kioto, Nagoya och Yokohama, som erhöilo 11, 6, 3, 2 och 2 representanter respektive. Det övriga landet indelades i 47 stora valkretsar, sammanfallande med länen; efter folkmängden valdes i var och en av dessa lägst 2, högst 12 representanter. Hemlig omröstning infördes nu. I samtliga flermansvalkretsar införde man den proportionella metod, som man kallat »*ennamnsmetoden*» (»*the single non-transferable vote*» enligt engelsk terminologi) och som innebär, att varje väljare på sina sedlar endast får upptaga *ett* namn, hur många som än skola väljas. Valda till det antal, som erfordras, bli de, som erhållit de flesta rösterna. Härvid iakttages emellertid enligt 1900 års japanska vallag, att ingen får anses vald, såvida han ej erhållit ett antal röster, motsvarande minst $\frac{1}{5}$ av den kvot, som uppstår, då hela antalet i röstlängden upptagna röstberättigade delas med det antal representanter, som i kretsen skola utses. Om med iakttagande av dessa regler ej alla platserna kunnat besättas i första valomgången, skrides till nytt val för besättande av de platser, som återstå, varvid vanlig enkel majoritetsberäkning tillämpas.

Det dröjde ej länge, förrän kritik riktades mot den år 1900 reviderade vallagen. Fortfarande var den ojämna fördelningen av väljarna på de olika valkretsarna en av bristerna, i övrigt knappast möjlig att undvika i ett censussystem, där man vid valkretsindelningen utgår från befolkningssiffrorna och ej från antalet röstberättigade. Men närmast inriktade sig kritiken på att få till stånd en nedsättning eller ett upphävande av gällande census. Följdes den sistnämnda linjen, skulle ojämnheten beträffande valmanskårens territoriella fördelning till stor del försvinna, naturligtvis under förutsättning att man med jämna mellanrum åstadkom de ändringar i mandatfördelningen, som kunde bli nödvändiga på grund av befolkningssiffrornas förskjutning i ena eller andra riktningen. Härvid är emellertid att märka, att trots en stark invandring från den rena landsbygden till industriområdena med därav följande starkare befolkningstillväxt i vissa valkretsar någon förnyad distribution av mandaten ej företogs förrän i samband med valreformen 1919.

Från liberalt håll väcktes år 1911 i deputeradekammaren förslag om införande av *allmän rösträtt* för män, som fyllt 25 år och minst

ett år varit bosatta i vederbörande valkrets. Förslaget antogs i deputeradekammaren med en överväldigande majoritet men förkastades av en enhällig pärskammare. Att frågan skulle falla var väntat. Hiroshi Sato citerar en av de mera bemärkta socialisterna i Japan, vilken år 1919 arresterades i samband med den då bedrivna häftiga agitationen för allmän rösträtt. Denne kallar rent ut den folkvalda kammarens beslut för en komedi; många funno förslaget alldeles för radikalt men röstade ja »mera för ro skull», väl vetande, hur medkammarens votum skulle utfalla; andra röstade för bifall av vissa taktiska skäl. Majoriteten av kammaren anses i varje fall ha varit skäligen ointresserad av frågan. Ur debatten i kamrarna må anföras ett par uttalanden av motståndare till den allmänna rösträtten, vilka yttranden äro av intresse såtillvida som vi där möta liksom en återklang från rösträttsstriderna i västerlandets stater. En talare betonar, att den i Japan rådande census på intet sätt får betraktas som klasskiljande; den är snarare att anse som en sporre för medborgarna att sträva efter den ekonomiska ställning, som berättigar till utövande av politiska rättigheter. Detta argument för censusrösträtten som medel att väcka och vidmakthålla en viss ambition hos folket har ofta framförts även i andra länder. — En representant för regeringen yttrade: »Den allmänna rösträttens princip är grundad på den utomordentligt farliga uppfattningen av valrätten som en oförytterlig mänsklig rättighet, en uppfattning, som en tid varit förhärskande i Europa men nu har förlorat sin makt över sinnena». Rätten att rösta var enligt hans uppfattning ett privilegium, givet av statsmakterna. I monarkiska stater borde det ej råda något tvivel härom och så mycket mindre i en stat som Japan, vars konstitutionella statskick var helt skiljaktigt från de konstitutionella statsskickena i Europa. Om det föreliggande förslaget bifölles, skulle den slutliga följden bli, att de undre lagren i samhället dikterade lagar för de övre. Regeringen ville begagna varje medel att bekämpa förslag av denna art.

Motsatsförhållandet mellan regeringen och pärskammaren å ena sidan och deputeradekammaren å den andra var uppenbart. Överraskande i en sådan situation var, att den allmänna opinionen i landet jämförelsevis litet tycktes bekymra sig om frågans utgång. Det skulle efter några år bli annorlunda.

Under världskrigets år framväxte i Japan så småningom en allmän reformrörelse med den politiska rösträttens utvidgning som mål. I början av 1918 framkom vart och ett av de tre ledande partierna (seiyukai, kenseikai och kokuminto) med förslag till valreform. 1919 återkommo de, varjämte regeringen (kabinettet Hara) framlade en proposition i ärendet. Kokuminto yrkade på en nedsättning av census till 2 yen (från 10) och oberoende härav rösträtt för dem, som avlagt examina vid högskolor och normalskolor, samt för alla, som fullgjort sin militära tjänstgöring; åldersgränsen ville man ha sänkt till 20 år (i st. f. 25) beträffande valrätten, till 25 (i st. f. 30) beträffande valbarheten; antalet representanter skulle ökas;

till sist påyrkades betryggande åtgärder mot regeringens inflytande på valen. — Kenseikais förslag var av liknande art, dock gick man mera försiktigt fram i fråga om den bildningscensus, som var påtänkt: rösträtt borde på denna grund endast medgivas dem, som avlagt examen vid högskola och befunno sig i en oberoende levnadsställning. Båda partierna förordade ett bibehållande av systemet med stora valkretsar med hänsyn till minoriteternas krav att få in sina representanter. — Från radikalt håll höjdes åter ropet på allmän rösträtt. Som en uppseendeväckande omständighet må nämnas, att studenterna vid kejsrerliga universitetet i Tokio, dittills ansett som en härd för byråkratiska tänkesätt, organiserade en opinionsyttring till förmån för den allmänna rösträtten. I deras petition till kejsaren heter det bl. a.: »På grund av de stora förändringar, som ägt rum på det politiska och sociala området hemma och utomlands, har den tid kommit, då allmän rösträtt bör utgöra grundvalen för nationens politiska liv». En radikal medlem av kenseikai påpekade i ett tal, att arbetarna med rådande vals-system voro helt uteslutna från politiskt inflytande. Farligare än något annat vore att även för framtiden böja sig för det rådande byråkratiska systemet; Rysslands och Tysklands exempel borde utgöra en varning. Han erinrade slutligen den allmänna rösträttens motståndare om att samma personer, som man rent av fruktade att släppa fram till valurnorna, voro goda nog att som värnpliktiga deltaga i landets försvar. Det senare argumentet har varit ett av de mest använda under och efter världskriget i de länder, där valrättens utvidgning stått på dagordningen.

Den 26 februari framlades regeringens förslag i deputeradekammaren. Inrikesministern Tokonami erkände, att antalet väljare under rådande system vore för lågt att tjäna som basis för ett verkligt representativt styrelsesätt. Antalet väljare utgjorde omkr. 1,440,000 eller 2,6% av hela befolkningen (man jämföre härmed siffran vid första valet efter 1900 års reform). Regeringen ville emellertid ej nu gå med på en så radikal reform, som oppositionen föreslagit; dess politik åsyftade en gradvis skeende utvidgning av den politiska rösträtten. Om man, som regeringen föreslog, fastställde en census av 3 *yen* i direkt skatt, skulle dock redan detta medföra en ökning av väljarkåren till 2,860,000, alltså nära en fördubbling av densamma. Att vid sidan härav låta en viss bildningsgrad vara en förutsättning för politisk rösträtt vore svårt att genomföra i praktiken; att låta denna rösträttsgrund gälla endast för dem, som utexaminerats från vissa högre läroanstalter, vore att uppdraga alltför snäva gränser för de medborgare, som kunde räknas till den s. k. intelligensen i landet.

Efter livliga debatter, som varade i två veckor, antogs regeringens förslag av deputeradekammaren och vann även pärskammarens bifall. De viktigaste bestämmelserna i 1919 års vallag voro följande:

Som redan nämnts, medförde lagen en minskning av census från 10 till 3 *yen*. Rösträtt erhöi den, som i grundskatt betalte och minst ett år före valet betalt lägst 3 *yen* eller som i direkt skatt av annat slag än grundskatt betalte och minst två år före valet betalt

samma belopp eller som i grundskatt tillsammans med annan direkt skatt betalte och minst *två* år före valet betalt ovannämnda belopp. Väljarkåren blev ungefär fördubblad, men fortfarande var ett mycket stort antal särskilt av dem, som arbetade med jorden, utestängda. Intressant är uppgiften, att ej mindre än 180,000 personer med högre examen voro berövade rösträtt *endast* på grund därav, att de ej nådde upp till en skatt av 3 yen per år.

Antalet ledamöter i deputeradekammaren ökades med 83, från 381 till 464; av dessa representerade 112 städerna, 352 den övriga delen av landet (motsvarande siffror voro förut 76 och 305). Valkretsindelningen blev en annan. Medan förut större delen av representanterna valts i större valkretsar enligt den s. k. ennamnsmetoden, komme hädanefter de flesta att utses i *enmansvalkretsar*. Av dylika skulle det nämligen finnas 293, under det att *två* representanter skulle utses i vardera av 69 och *tre* i vardera av 11 kretsar. Enligt ett uttalande i den engelska tidskriften Representation (juni 1915) hade vid dittills förrättade val i Japan ennamnsmetoden fungerat förträffligt. Hos oss har I. Flodström i sitt arbete »Proportionella valmetoder» (1900) redogjort för densamma. »Den är», säger han, »enkel och fattlig och har med samfälliga val i ett mera ursprungligt skick den egenskapen gemensam att företrädesvis rikta sig på personligheten, utan att den bereder majoriteten tillfälle att genom sammanhållning skaffa sig envælde». Men han tillägger, att å andra sidan resultatet av ett val efter ifrågavarande metod gärna blir alltför oöverskådligt och för mycket beroende på slumpen. Givetvis blir detta särskilt fallet, om alltför många skola väljas i en och samma krets. 1919 års reform i Japan innebär, som vi sett, en inskränkning i metodens användning.

Valrätts- och valbarhetsåldern blev oförändrad. Valbarheten var fortfarande ej knuten till någon census. Emellertid blevo vissa kategorier medborgare liksom tidigare uteslutna från rätt att taga säte i deputeradekammaren. Bland dessa märkas präster, i tjänst varande personal vid armén och flottan (var i likhet med prästerna därjämte berövad *rösträtt*), studenter samt vissa uppräknade domare och ämbetsmän. Övriga ämbets- och tjänstemän finge inväljas under förutsättning att detta ej vore till skada för den tjänst de innehade. Denna bestämmelse har varit föremål för olika tolkning. Särskilt har det av lätt begripliga skäl varit svårt att avgöra, när innehavandet av en offentlig tjänst verkligen kunde anses inkompatibelt med riksdagsmandat. För mängden av lärare i statens eller kommunens tjänst blev frågan särskilt aktuell, men enligt uppgift har under de senare åren lärartjänsten ej ansetts oförenlig med ledamotskap av riksdagen. Den praktiska tillämpningen av stadgandet här ovan synes i allmänhet ha varit den, att personer i ämbets- och tjänstemannaställning, vilka intagit samma politiska hållning som myndigheterna (t. ex. den för tillfället sittande regeringen), ej hindrats från inval i riksdagen, detta i synnerhet sedan en viss överensstämmelse

mellan de högre befattningshavarna ute i landet och regeringen möjliggör ett samarbete på denna punkt.

Knappt ett år hade förgått efter det 1919 års reform lyckligen bragts i hamn, förrän en ny rörelse för valrättens utvidgning lät tala om sig. Kabinettet Hara (1918—21), vilket genomfört den sista valreformen och vilket anses som Japans första parlamentariska ministär, upplöste deputeradekammaren febr. 1920 och segrade vid valen i maj: 60% av medlemmarna i den nya kammaren stodo på regeringens sida. Seiyukai, regeringspartiet, gjorde stora förluster i stads-kretsarna, där agitationen för utvidgad valrätt var störst, oppositionen däremot led nederlag på landsbygden. Rösträttsfrågan sköts åt sidan. Det var ministerpresidenten Kato, ledare för det liberala partiet kenseikai, förbehållet att lösa frågan om allmän rösträtt, sedan han vid valen till deputeradekammaren i maj 1924 inhöstat stora framgångar för sitt parti och i kraft av valutslaget som regeringschef efterträtt den reaktionäre Kioyura. Valreformen följande år innebär i korthet, att *rösträtt tillerkännes alla japanska män, som fyllt 25 år, dock med undantag för dem, som åtnjuta understöd av allmänna fattigvården*. Valbarheten inträder som förut vid fyllda 30 år.

Till den nya lagens detaljer skola vi senare återkomma. Därvid kommer även den aktuella överhusreformen i Japan att behandlas.

J. E. N.

Ungerns författningsförhållanden. Ungerns författningsförhållanden hava särskilt genom de nyligen i dagen komna kriminella politiska intrigspelen ånyo tilldragit sig uppmärksamheten. För den utländska opinionen te de sig tämligen obestämda. Äro de monarkiska eller republikanska, och vilka äro de legala statsorganen? I en på franska tryckt broschyr »*Principes fondamentaux de la constitution de Hongrie*» (Budapest 1924) giver en ungersk författare, i syfte att upplysa den intresserade utanför hans fädernesland, en kortfattad översikt av dess nuvarande författningsrättsliga läge och den utveckling, som lett dithän. Kompletterad på vissa punkter ur »Annual Register» och Egelhaafs »Politische Jahresübersicht» lämnar den omnämnda skriften stoff till följande skildring därav.

Det är betecknande, att förf. begynner sin framställning med en i presensform hållen redogörelse för den författning, som var i tillämpning vid världskrigets utbrott. Den var som bekant på samma sätt som den engelska en »historisk» författning, icke kodifierad i någon sammanfattande grundlag, utan framgången såsom resultat av en månghundraårig utveckling, vars etapper här och där under tidernas

lopp markerades av skriftliga stadganden rörande särskilda institut. Principiellt är det, som vi skola finna, allt fortfarande denna författning som är den gällande. Ungern är i teorien en konstitutionell monarki. Statsmakten är delad mellan en med sedvanliga konstitutionella attribut utrustad konung och en folkrepresentation; de vid kröningen iakttagna formerna avspeglar emellertid bl. a. det förhållandet, att den kungliga makten har sin källa i nationen. Konungen — som S:t Stefans efterträdare betitlad »apostoliskt majestät» — utövar sina funktioner genom förmedling av en inför parlamentet ansvarig ministär. Representationen är en tvåkammarsriksdag, bestående av ett överhus, den feodalt sammansatta magnatkammaren, och ett underhus, den valda representantkammaren. Även i förvaltningen och rättskipningen framträder dualismen: självstyrelse resp. jury vid sidan om den monarkiska organisationen.

Världskriget och dess utgång medförde för Ungern som för de övriga habsburgska länderna ödesdigra verkningar. Det var visserligen en från den österrikiska förbindelsen frigjord och sålunda fullt oberoende stat, som framgick ur katastrofen, men samtidigt en lemlästad och till blygsamma dimensioner reducerad stat. Trianon-freden den 4 juni 1920 fastläste den nya territorialgestaltningen. Men givetvis måste olyckorna draga med sig även konstitutionella omstörtningar. De revolutionära rörelser, som utbröto i slutet av år 1918, föranledde konung Karl IV att den 13 november s. å., utan att dock abdikera, nedlägga utövändet av sin kungliga makt och åt folket överlämna att träffa avgörande över statsformen. Även parlamentet trädde ur funktion, i det att representantkammaren den 16 november förklarade sig upplöst och magnatkammaren under sådana förhållanden avslutade sina förhandlingar. Praktiskt taget hade sålunda författningen fallit sönder. En formellt revolutionär, om ock i realiteten konservativ styrelse kom till stånd, och denna förklarade Ungern den 16 november 1918 för en oberoende republik med en provisorisk president (Karolyi) i spetsen. Dess försök att åstadkomma en demokratisk konstituerande församling bröt samman inför de av det utrikespolitiska läget förorsakade svårigheterna. Utvecklingen fördes i stället ur de moderata banorna i in kommunistiska: »rådsrepubliken» bildades den 21 mars 1919 (Bela Kun). Dess livslängd blev icke av större mått; redan den 7 augusti s. å. störtades den — under olyckorna i det nya kriget med Rumänien — genom en aktion, som till styret förde en »kontrarevolutionär» regering, vilken under ett par veckor t. o. m. var monarkisk (ärkehertig Josef). Dess syfte blev att återställa den gamla författningen. Sådant det allmänna läget var, kunde emellertid detta icke ske utan vidare. Liksom annorstädes måste folkets medverkan påkallas i form av en efter allmän, manlig och kvinnlig rösträtt vald nationalförsamling. En sådan sammankom omsider i Budapest den 16 februari 1920 och antog en lag, som tills vidare utgör grundvalen för den konstitutionella ordningen i Ungern.

Författningslagen av 1920 har en principiell och en provisorisk sida. Den annullerar samtliga de anordningar, som vidtagits av de revolutionära organisationerna, betraktar revolutionsperioden såsom de jure obefintlig och återställer därmed i princip den intill världskriget gällande monarkiska författningen. Men med hänsyn till de oöverbanneliga svårigheter, som den fullständiga restaurationen för närvarande skulle möta — så i fråga om såväl den monarkiska som den parlamentariska organisationen — träffar lagen vissa övergångsbestämmelser för tillgodoseendet av ögonblickets behov. Nationalförsamlingen förklaras alltså i dessa som den enda lagliga företrädaren för den ungerska suveräniteten med befogenhet att bestämma över de definitiva formerna för den politiska maktens utövande och intill dess ombesörja de lagstiftande funktionerna. För provisoriskt handhavande av de statschefen tillkommande uppgifterna förordnar lagen, att en riksföreståndare (regent) skall väljas; ämbetet upphör såsom antytt, så snart frågan om statschefen slutgiltigt ordnats. Till riksföreståndare valdes som bekant med stor majoritet inom församlingen den kände statsmannen, amiral Horthy.

Om riksföreståndarens författningsmässiga ställning innehålla den ifrågasvarande lagen och en senare under samma år, 1920, tillkommen specielllag utförliga stadganden. I det hela kan sägas, att hans rättigheter motsvara de i den kungliga makten ingående, varvid emellertid vissa restriktioner äro att bemärka. Hit hör bl. a. frånvaron av sanktionsrätt beträffande av nationalförsamlingen antagna lagar. I stället har riksföreståndaren allenast en återremitteringsrätt utan någon avsevärd verkningkraft. Han kan sålunda före promulgationen (vilken eljest skall äga rum inom 60 dagar efter lagbeslutets tillkomst) sända lagen tillbaka till församlingen, åtföljd av de invändningar, han har att göra, och därmed åstadkomma, att frågan ännu en gång tages under parlamentarisk behandling. Men vidhåller nationalförsamlingen sitt beslut oförändrat, måste riksföreståndaren promulgera lagen inom fjorton dagar. Därtill kommer, att från denna hans återremitteringsrätt äro undantagna alla lagar, som hava avseende på styrelseformen och statschefen. Bland andra inskränkningar i riksföreståndarens makt i jämförelse med den tidigare monarkiska makten kunna nämnas frånvaron av rätten att förklara krig — parlamentets bifall fordras härvid — samt av rätten att nobilitera. Riksföreståndarens person är okränkbar och åtnjuter samma straffrättsliga skydd som konungen. För kränkning av författning och lagar kan han emellertid anklagas av nationalförsamlingen, varvid dock erfordras, att beslutet härom väckts av minst hundra ledamöter och antagits av församlingen med en majoritet på två tredjedelar av dess hela medlemsantal. — Den ansvariga ministärens ställning är densamma som under den monarkiska regimen. Som en följd av avbrottet i konungamaktens fungerande avkunnas domarna icke i konungens utan i den ungerska statens namn.

Den konstitutionella lagen av 1920 återställer visserligen principiellt den gamla författningen, men säkrar icke på ett definitivt sätt den monarkiska statsformen, lika litet som den uttalar något beträffande huset Habsburg—Lothringens dynastiska rättigheter. I senare avseendet träffades, efter konung Karls misslyckade restaurationsförsök, avgörande genom en lag av 5 nov. 1921, vilken upphävde Karl IV:s suveräna rättigheter och huset Österrikes successionsrätt samt proklamerade folkets återtagande av rätten att välja suverän. Samma lag giver emellertid också klart besked rörande intentionerna i fråga om statsformen. Folket förklaras orubbligen fasthålla vid det gamla monarkiska styrelsesättet och endast tills vidare uppskjuta fyllandet av tronvakansen; åt regeringen anförtros att i sinom tid framlägga proposition därom.

Den ungerska regimen får sin särskilda belysning genom den (f. ö. av den ungerske broschyrförfattaren icke berörda) revision av den parlamentariska valordningen, vilken inför de förestående nya valen i förordningsväg genomfördes av regeringen i februari 1922. I syfte att tillförsäkra regeringen förnyad majoritet inskränkte dekretet härom den slutna omröstningens tillämpningsområde till allenast städerna; landsbygden skulle rösta öppet. Därjämte införde dekretet vissa restriktioner med hänsyn till den kvinnliga rösträtten. De nya bestämmelserna hade väl sin udd riktad närmast mot de reaktionära extremisterna, vilka också, trots en oerhörd brutalitet i valrörelsen, ledo ett avgjort nederlag.

De medborgerliga rättigheter och skyldigheter, som i övrigt ingå i den ungerska författningen, hava sin grund i förkrisstidandena; huvudsakligen på två punkter hava de kompletterats till följd av fredsbestämmelserna i Trianon. Den ena avser de nationella minoriteternas rättigheter. De utvidgningar, den ungerska regeringen självmant läto dessa vederfaras efter världskriget, förmenar broschyrförf. gå längre än Trianonfredens krav. Den andra punkten rör militärtjänsten, vilken i överensstämmelse med fredsbestämmelserna numera baserar sig uteslutande på frivillig rekrytering. Det må emellertid erinras även därom, att bland vapnen till upprätthållande av den nya ordningen ingått jämväl undantagslagar medförande inskränkningar i församlingsrätten, pressfriheten etc.

Författningsutvecklingen i Ungern avviker, såsom av det föregående framgår, på ett påfallande sätt från samma utveckling i de andra länder, vilkas tidigare samhällsförhållanden kullstörtades genom världskriget. Medan man annorstädes nått fram till bestående demokratiska republiker, har Ungern stannat på vägen och etablerat ett provisorium, där varken demokratien kommer obetingat till heders, ej heller den republikanska statsformen ingår som ett fundament. Representationen är ju tvivelsutan sammansatt på åtskilligt folkligare sätt än fordom, men den retrograda vallagsstiftningen — även om den från vissa synpunkter kan be-

finnas motiverad — innebär lika otvivelaktiga beskrifningar av demokratin. Vad åter statsformen angår, är den latent monarkisk och väntar endast på det rätta tillfället att öppet framträda såsom sådan. Majoriteten både i landet och i parlamentet är klart rojalistisk. Hur långt restaurationen, när den på allvar inträder, kan komma att gå, är ej gott att förutse. Det får väl ändå åtminstone betraktas såsom osannolikt, att magnatkammaren blir återställd i sin gamla form.

Knappast någon av Centraleuropas revolutionsländer har under åren efter världskriget företett en sådan bild av politisk våldsamhet som Ungern. Om den minoritetsstyrelse, som skyltade med proletär etikett, för fram med hänsynslös råhet, så hava de från motsatta hållet utöyade repressalierna knappast varit mindre brutala. I valrörelse och politik i allmänhet hava inga medel skytts, som förmenats vara tjänliga. De nationalistiska extremisterna hava därvid särskilt utmärkt sig; bomben har ingått som ett gouterat led i den politiska argumentationen. I parlamentets förhandlingar har ofta en utomordentlig oreda kommit till synes. Givetvis sammanhänger denna frånvaro av politisk balans med den hårdhänta behandling, de segrande makterna läto det lamslagna landet undergå, och det fruktansvärda nedstörtande från stolt och inflytelserik magyarisk hegemoni till fattigdom, betydelselöshet och isolering, som härav följde. De ekonomiska och utrikespolitiska svårigheter, Ungern haft att genomgå, ha varit oerhörda. Men även med beaktande av allt detta kan man icke underlåta att fråga sig, om detta gamla konstitutionella frihetsland verkligen avgiver de folkliga förutsättningarna för en modern demokrati.

Av betydelse för Ungerns politiska och ekonomiska ställning var dess inträde i Nationernas förbund den 18 september 1922. Som bekant organiserade förbundet bl. a. en aktion till upphjälpande av landets finansiella belägenhet.

S. W—n.

II. Statistik och ekonomi.

Statsregnskaps- I nærværende tidskrifts hefte 1 for ifjor tillot jeg mig reform i Norge. at gi en oversigt over den nye budgetform som blev indført i Norge fra budgetaaret 1925/26 av. Denne nye form var bygget paa et forslag utarbejdet av en kgl. komite bestaaende av herrene Skattefoged N. A. Brinchmann, Statsrevisor Tore Aaen, Stortingsman Henrik Ameln og Direktør J. Stømner, med undertegnede som sekretær. Da komiteen, forsterket med Statsrevisor Carl Platou og med Sekretær Børre R. Giertsen som konsulent, den 16 oktober 1925 har fremlagt et nyt forslag angaa-

ende reformer i *statens regnskapsvesen*, tillater jeg mig her i al kort-
het at gjøre de av tidskriftets læsere, som har interesse for disse
spørsmaal, bekjendt med dette komiteens nye arbeide.

Efter nogen indledende kapitler, hvori den nuværende regn-
skapsordning og forholdet i Sverige og Danmark nærmere belyses,
gaar komiteen over til at fremsætte sine hovedforslag i to avsnit,
hvorav det ene omhandler *Driftsregnskapet* og det andet *Kapital-
regnskapet*.

Reformerne med hensyn til *Driftsregnskapet* tar særlig sikte paa
tre ting: For det første at ophæve den saakaldte »kontinuations-
periode», d. v. s. den skik at holde regnskapet aapent efter den egent-
lige regnskapsterminens utgang med det formaal at faa med i regn-
skapet ogsaa de poster vedk. den forløpne termins budget som er
ut- eller indbetalt i den nye termin. Denne skik, der som det vil for-
staas leder til at der i kontinuationsperioden føres to parallelle regn-
skaper, et for den gamle og et for den nye termin, bevirker ogsaa
at regnskapsavlægget vedkommende den gamle termin tilsvarende
forsinkes. Regnskapet foreslaas for fremtiden avsluttet pr. 30 juni
og basert paa de kontante ind- og utbetalinger som har fundet sted
inden denne dags utløp. Dette leder for indtægtbudgettets vedkom-
mende til at postene for fremtiden maa budgetteres og regnskaps-
føres *netto*, d. v. s. efter hvad der faktisk kommer ind i terminen,
mens man tidligere har opført hvad man beregnet for vedk. termin
(f. eks. av skatter det utlignede beløp). For utgiftsbudgettets ved-
kommende leder det til at man i noget større grad end før maa over-
føre de uanvendte bevilgninger til disposition i den nye termin.

For det andet tar reformen sikte paa att faa regnskapene avlagt
hurtigere end tidligere. At avlægget av statsregnskapet tidligere har
krævet megen tid har været foraarsaket ved at man ikke hadde ens-
artede forskrifter og frister for de perifere regnskapsbetjentes regn-
skapsavlæg og at statsregnskapet blev opbygget paa deres originale
regnskaper med bilag. Komiteen foreslaar istedet, at regnskapene
skal baseres paa kassarapporter, som betjentene indsender til Stats-
bokholderkontoret. Disse kassarapporter skal føres paa av kontoret
autoriserede schemaer, og indsendes til at begynde med hvert kvar-
tal, senere hver maaned.

Hvad dernæst *Kapitalregnskapet* angaar, maa først den be-
merkning forutskikkes at den norske stat hittil har savnet et fuld-
stændigt kapitalregnskap som integrerende del av statsregnskapet.
Den har hat sit særskilte aktivregnskap, sit statsgjældsregnskap
o. s. v. men disse har ikke været knyttet organisk til det egentlige
statsregnskap. Denne mangel foreslaar komiteen rettet. Staten
bør føre et nøiagtig formueregnskap. Spørsmålet er kun hvor om-
fattende det bør være. I visse lande fører staten en meget utførlig
status paa hvilken dens samtlige eiendele opføres. Dette fraraader
komiteen og anbefaler at statens kapitalregnskap skal baseres paa
en balancekonto, paa hvis aktivside samtlige de poster som ikke er
ført til endelig utgift i driftsregnskapet skal opføres med sine bok-

førte verdier. Derved vil en række formuesverdier som er betalt paa driftsbudgettet, f. eks. veier, havner, prestegaarder o. l. bli liggende utenom balancelkontoen og for at vise disse skjulte reserver foreslaas, at man f. eks. hvert 10 aar utarbeider en status som et statistisk dokument utenom regnskapet.

Som det vil forstaas vil den nævnte balancelkonto i stor utstrækning bli en avskrivningskonto og komiteen har derfor indgaende drøftet spørsmålet om avskrivning av statens aktiva. Disse avskrivninger maa belastes driftsbudgettet og dækkes av driftsindtægter og de anskaffelser som en gang er ført til endelig utgift paa driftsbudgettet er dermed avskrevet.

Avskrivning paa statens anlæg og andre kapitalverdier har hittil bare fundet sted ved at staten har avbetalt paa sin gjæld. Dette system er imidlertid meget ufuldkomment. Hvis det nemlig skal bli riktig maa man opstille betingelser som det vil bli meget vanskelig at opfylde. Saaledes maa det forlanges, at laanekontraktenes bestemmelser om laanenes tilbakebetaling gjøres avhengig av varigheten av de enkelte formaal hvortil laanemidlene anvendes eller ialfald at laanemidler ikke anvendes til andre formaal end dem der normalt har like lang levetid som laanenes normale løpetid. Dette har man skjønsmæssig søkt at opfylde i Sverige ved at bestemme at laanemidler bare maa brukes til de saakaldte »produktive fonds». At opfylde nævnte krav paa en eksakt maate vilde imidlertid lægge urimelig baand paa alle laaneforhandlinger og i princippet umuliggjøre enhver konvertering av gamle laan. Systemet blander i det hele sammen avskrivningsplan og kreditoperation paa en maate som er lite tilfredsstillende for begge og da kreditoperationen som regel vil ansees som mest presserende vil det i konfliktstilfælde altid gaa ut over avskrivningen, med den følge at byrderne vaeltes over paa efterlekten. Heller ikke et avskrivningssystem bygget paa oplægning av fornyelsesfond kan komiteen anbefale idet det bl. a. leder til at formaal som ikke skal fornyes heller ikke avskrives, d. v. s. ikke endelig betales.

Derimot tilraader komiteen et system som bygger paa succesiv nedskrivning til nul av anskaffelsen bokførte verdier. Efter dette system opprettes der ved enhver kapitalutgift en kapitalkonto for vedk. administration som forvalter utgiften (f. eks. for Statsbanene for deres anlægskapital). Regnskapsmæssig anses administrationen for debitor for beløpet med statskassen som kreditor og den vil inden en ved bevilgningen fastsat frist, hvis længde varierer med vedk. anskaffelses varighet og fremtidige nytte, ha at tilbakebetale beløpet til statskassen. Dette gjøres derved at de aarlige driftsbudgetter belastes med en avskrivningskvote som er lik kvotienten av den op-rindelige bevilgning og den fastsatte frist. Disse kvoter indtægtsføres saa paa kapitalbudgettet, som paa sin side vil ha at utrede gjeldsavdragene til kreditor efter laanekontraktenes bestemmelser.

Ved siden av disse generelle forslag har komiteen undergit statens forretninger og fonds en særlig behandling. Statsforret-

ningenes inntægter og utgifter foreslaas beregnet efter forretningsmæssige principper. Statsfondene foreslaas koncentrert, dels saaledes at en række fonds slaas sammen, dels saaledes at deres forvaltning koncentrerer, dels endelig saaledes at deres kapital i størst mulig utstrækning placeres i statskassen.

Den nuværende finansminister interesserer sig meget for komiteens arbeide og enkelte av dens forslag vil snarest bli gjennomført. Andre vil derimot kræve mere tid. Det bør tilslut fremhæves, at naar baade Sverige, Danmark og Norge dels alt har modernisert dels er i færd med at modernisere statens finanstekniske ledelse efter nogenlunde ensartede principper, saa vil dette baade være til finansiell veiledning for dem alle og bidra sit til at styrke de slektskapsfølelser som bestaar i landene imellem.

J. B. Hjort.

BERÄTTELSE

ÖVER FAHLBECKSKA STIFTELSENS VERKSAMHET ÅR 1925.

Stiftelsens kollegium har bestått av professorerna Sigfrid Wallengren, vilken under året fungerat såsom præsens, samt Robert Malmgren, Emil Sommarin, Lauritz Weibull, Martin P:son Nilsson och, från den 1 december, Gottfrid Carlsson. Såsom kollegiets sekreterare ävensom redaktör för Statsvetenskaplig Tidskrift har professor Malmgren tjänstgjort.

I överensstämmelse med donationsurkundens bestämmelse ha under vårterminen hållits fyra sammanträden, under höstterminen tre. Ett av de senare var förlagt till stiftarens, prof. Fahlbecks, födelsedag, den 15 oktober, och nedlade kollegiet samma dag en krans på hans grav.

Statsvetenskaplig Tidskrift har under året utgivits med fem häften, innefattande tillsammans 30 ark.

I serien »Skrifter utgivna av Fahlbeckska stiftelsen» hava utkommit häfte IV: Israel Myrberg, Om tjänstemäns oavsättlighet. En redogörelse för svensk praxis samt häfte V: Erik Lindahl, Arbetsdagens förkortning. Några nationalekonomiska synpunkter. Under tryckning befinna sig ett arbete av docenten Erik Lindahl om penningpolitikens mål och medel samt ett av länsnotarien Hilding Lundelius om interpellationsinstitutet i Sverige.

Följande forskningsunderstöd hava under året utdelats: åt amanuensen i Statistiska Centralbyrån, fil. mag. Otto Zetterberg 500 kr. för utförande i Statistiska Centralbyråns arkiv av beräkningar rörande fruktsamhetsindex häradsvis å Sveriges landsbygd under årtiondet 1891—1900; åt f. kommerserådet I. Flodström 750 kr. till vissa omkostnader för hans pågående undersökning av de antropologiska olikheterna inom den svenska befolkningen;

åt docenten Fredrik Lagerroth 1,000 kr. för fortsättande av påbörjade arbeten över »Decentralisation och centralisation inom svensk finansförvaltning och svenskt budgetväsen» samt över »Platons stats- och rättsbegrepp» (vilket anslag mottagaren dock senare av sagt sig); åt docenten Herbert Tingsten 850 kr. för studieresa till Wien, avseende forskningar rörande dels Österrike-Ungerns bosniska politik, dels Österrikes nuvarande författning och särskilt dess omvandling genom viss speciallagstiftning.

Till att deltaga i revisionen av stiftelsens räkenskaper har av Universitetets rektor utsetts professor Alb. Ernberg.

Lund i februari 1926.

Sigfrid Wallengren.

Räkning över Fahlbeckska stiftelsen för räkenskapsåret 1924—1925.

(Utdrag ur räkenskaperna för Lunds Universitets fonder.)

Balans från föregående räkenskapsår.

200 aktier i A.-B. Vin- & Spritcentralen	200,000:—	
Skönviks A.-B:s 5 1/2 % oblig.	35,000:—	
Sveriges stadshypotekskassas 5 % oblig. år 1922	20,000:—	
Skand. Kredit. A.-B., å löpande räkning	17,776: 17	272,776: 17

Uppbörd.

Utdelning å aktier i A.-B. Vin- & Spritcentralen	14,000:—	
Ränta å Skönviks A.-B:s 5 1/2 % oblig.	1,925:—	
D:o å Sveriges stadshypotekskassas 5 % obl. år 1922...	1,000:—	
Skand. Kredit A.-B., ränta å löpande räkning	476: 51	
Redovisning från A.-B. C. W. K. Gleerup	46: 20	17,447: 71
	Summa	290,223: 88

Utgifter.

Utgifter enl. sammandrag	17,169: 24 *
--------------------------------	--------------

Balans till följande räkenskapsår.

200 aktier i A.-B. Vin- & Spritcentralen	200,000:—	
Skönviks A.-B:s 5 1/2 % oblig.	35,000:—	
Sveriges stadshypotekskassas 5 % obl. år 1922	20,000:—	
Skand. Kredit A.-B., å löpande räkning	18,054: 64	273,054: 64
	Summa	290,223: 88

*** Specifikation av utgifterna.**1) *Statsvetenskaplig Tidskrift:*

Tryckningskostnader: H 2 år 1924 (tillhör 1:sta halvåret)	758: 50	
D:o räkenskapsåret 1924—1925	3,799: 87	
Redaktörsarvode (1,000: — + 100: — för granskning av manuskript)	1,100: —	
Kontant till expeditionen	3,500: —	9,158: 37

2) *Övriga utgifter:*

Överfört till understödsfonden	6,642: 22	
Præsesarvode	200: —	
Räkenskapsföraren	100: —	
Revisorsarvode	50: —	
Tryckn. av Nr 3, Skrifter utg. av Fahlb. stiftelsen	948: 65	
Diverse omkostnader	70: —	8,010: 87
	<u>Summa</u>	17,169: 24

Räkning över Fahlbeckska understödsfonden för räkenskapsåret 1924—1925.**Balans från föregående räkenskapsår.**

Skand. Kredit A.-B., å löpande räkning	18,963: 38
--	------------

Uppbörd.

Skand. Kredit A.-B., ränta å löpande räkning	952: 62	
Omföring från Fahlbeckska stiftelsens fond	6,642: 22	7,594: 84
	<u>Summa</u>	26,558: 22

Utgifter.

Utgifter enligt sammandrag	2,348: 33	2,348: 33 **
----------------------------------	-----------	--------------

Balans till följande räkenskapsår.

Skand. Kredit A.-B., å löpande räkning	24,209: 89	
	<u>Summa</u>	26,558: 22

**** Specifikation av utgifterna.**

Fil. doktor John Olsson	600: —	
Kommerserådet I. Flodström	750: —	
Fil. mag. Otto Zetterberg	500: —	
Tryckn. av N:o 4 Skrifter utg. av Fahlb. stiftelsen	498: 33	
	<u>Summa</u>	2,348: 33

Förestående räkenskaper äro denna dag granskade utan anmärkning; betyga
Lund den 3 juli 1925.

Axel Moberg.

C. G. Björling.

I granskningen av Fahlbeckska stiftelsens räkenskaper har jag deltagit.

Albert Ernberg.

Räkning för Statsvetenskaplig Tidskrift för räkenskapsåret $1/7$ 1924— $30/6$ 1925.

a) Sammandrag av kassa-kontot.

Balans $1/7$ 1924.		
Skand. Kredit A.-B., å sparkasseräkning	445: 52	
Kontant i kassan	87: 16	532: 68
		<hr/>
Inkomster.		
Prenumerationsavgifter.....	889: 87	
Lösnummer och äldre årgångar.....	40: 80	
A.-B. C. W. K. Gleerup, redovisning för år 1924	1,004: 10	
Ränta å sparkasseräkning	36: 05	
Annons	100: —	
Diverse (porto)	1: 70	
Kontant från Fahlbeckskå stiftelsen.....	3,500: —	5,572: 52
		<hr/>
	Kronor	6,105: 20
Utgifter.		
Författarearvoden	3,009: 50	
Avlöningar	800: —	
Telefon	155: —	
Klichéer	40: 10	
Diverse omkostnader.....	720: 87	
Inlösta jetonger	195: —	
Utgifter för Fahlbeckskå stiftelsen	39: 40	4,959: 87
		<hr/>
Balans $30/6$ 1925.		
Skand. Kredit A.-B., å sparkasseräkning.....	1,090: 07	
Kontant i kassan	55: 26	1,145: 33 *
		<hr/>
	Kronor	6,105: 20

b) Översikt för räkenskapsåret $1/7$ 1924— $30/6$ 1925.

Debet.		
Prenumerationsavgifter (exp.).....	889: 87	
Lösnummer och äldre årgångar (exp.).....	40: 80	
A.-B. C. W. K. Gleerup (exp.)	1,004: 10	
Annons (exp.).....	100: —	
Ränta å sparkasseräkning (exp.)	36: 05	
Diverse (exp.)	1: 70	2,072: 52
Förlust för räkenskapsåret		8,458: 87
		<hr/>
	Kronor	10,531: 39

* Dessutom ineliggande tidskriftslager, här ej upptaget till särskilt värde.

Kredit.

Författarearvoden (exp.)		3,009: 50
Tryckningskostnader (Fahlb. st.)	3,799: 87	
» » » (bet. under 2:dra halvåret 1925)	906: 05	
» klichéer (exp.)	<u>40: 10</u>	4,746: 02
Avlöningar: utbet. av exp.	800: —	
» » » Fahlb. st.	<u>1,100: —</u>	1,900: —
Telefon (exp.)		155: —
Diverse omkostnader (exp.)		<u>720: 87</u>
	Kronor	10,531: 39

Till red. insända skrifter.

- Arkiv för patent-, mönster- och varumärkesskydd. 1925. H. 1—3. Sthlm. 1925 o. 1926.
Det nye Nord. Aarg. 7. Nr. 6. Kbhvn 1925.
Ekonomisk Tidskrift. 1925. H. 10—12. 1926. H. 1. Uppsala 1925 o. 1926.
Finsk Kommunaltidskrift. 1925. Nr. 8—10. Hfors 1925.
Finsk Tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik. T. XCIX. H. VI. T. C. H. I. Hfors 1925 o. 1926.
Helsingfors stads statistik. I. Hälso- och sjukvård. 1921—23. — II. Utrikes handel. 1924. Hfors 1925.
Historisk Tidskrift. Arg. 45. H. 4. Sthlm 1925.
Industria. Arg. XXI. Nr. 25—26. Arg. XXII. Nr. 1—3. Sthlm 1925 o. 1926.
Industrial and labour information. Vol. XVI. Nr. 13. Genève 1925.
International labour review. Vol. XII. Nr. 6. Genève 1925.
Institut International d'Agriculture, Rome. Bulletin de statistique agricole et commerciale. 1925. N:o 12. 1926. N:o 1. Rome 1925 o. 1926.
Kommerciella Meddelanden. Arg. 12. Nr. 23—24. Arg. 13. Nr. 1—3. Sthlm 1925 o. 1926.
Kommunalkalender för Helsingfors stad. 1925. Hfors 1925.
Mercator. Tidskrift för Finlands näringslif. Arg. XX. Nr. 50—52. Arg. XXI. Nr. 1—7. Hfors 1925 o. 1926.
Nationalökonomisk Tidskrift. 1925. H. 5—6. Kbhvn 1925.
Nordisk Försäkringstidskrift. Arg. 6. Nr. 1. Sthlm 1926.
Revue du Travail. 1925. N:o 11—12. 1926. N:o 1. Bruxelles 1925 o. 1926.
Samling av anmälningar till sjukkasseregistret. 1924. Nr. 5. 1925. Nr. 1. Sthlm 1925.
Samling av anmälningar till understödsföreningsregistret. 1924. Nr. 5. 1925. Nr. 1. Sthlm 1925.
Skandinaviska Kreditaktieföretaget. Kvartalsskrift. 1926. Nr. 1. Sthlm 1926.
Skögen. Arg. 12. H. 12. Arg. 13. H. 1—2. Sthlm 1925 o. 1926.
Skogsvårdsföreningens Tidskrift. 1925. H. 10—12. Sthlm 1925.
Sociala Meddelanden. 1925. Nr. 42. 1926. Nr. 1. Sthlm 1925 o. 1926.
Statistisk Månadsskrift. Arg. XX. H. 11—12. Sthlm 1925 o. 1926.
Statistisk årsbok för Helsingfors stad. 1925. Hfors 1925.
Ståtsökonomisk Tidskrift. 1925. H. 6. Oslo 1925.
Stockholms stads statistik. XI. Handel och sjöfart. 1924. — XII. Fabriker och hantverk. 1924. Sthlm 1925.
Sunt Förnuft. Arg. VI. Nr. 1. Sthlm 1926.
Svensk Finanztidning. Arg. IV. Nr. 12—21. Sthlm 1925 o. 1926.
Svensk Försäkrings-Årsbok 1925. Arg. 10. Sthlm 1925.
Svensk Juristtidning. 1926. H. 1. Sthlm 1926.
Svensk Tidskrift. 1925. H. 8. 1926. H. 1. Sthlm 1925 o. 1926.
Svenska Landsbygdens Kommunaltidning. 1925. Nr. 12. 1926. Nr. 1. Sthlm 1925 o. 1926.
Svenska Stadsförbundets Tidskrift. 1925. H. 8. Sthlm 1925.
Sveriges officiella statistik. Arbetartillgång, arbetstid och arbetslön inom Sveriges jordbruk år 1924. Av K. Socialstyrelsen. — Arbetsinställelser och kollektivavtal samt förlikningsmännens verksamhet år 1924. Av K. Socialstyrelsen. — Befattningshavare i statens och de större städernas tjänst 1919—1924. Av K. Socialstyrelsen. — Bergshantering år 1924. Av Kommerskollegium. — Handel år 1924. Av Kommerskollegium. — Hyresräkningen år 1924. Del I. Av K. Socialstyrelsen. — Kroppsutvecklingen hos minderåriga industriarbetare i Sverige. Av K. Socialstyrelsen. — Olycksfall i arbete år 1922. Av Riksförsäkringsanstalten. — Riksdagsmannavalen åren 1922—1924. Av Kungl. Statistiska Centralbyrån. Sthlm 1925.
Sveriges Riksbank 1925. Sthlm 1926.
Tiden. 1926. Nr. 1. Sthlm 1926.
Tidskrift, utg. av Juridiska Föreningen i Finland. 1925. H. 6. Hfors 1925.
Tidskrift för Retsvidenskap. 1925. H. 4. Oslo.
Tirfing. 1925. H. 10. 1926. H. 1—2. Sala 1925 o. 1926.
Weltwirtschaftliches Archiv. Band 23. H. 1. Hamburg 1926.
BRISMAN, SVEN. Nationalekonomins grunder. Sthlm 1926. P. A. Norstedt & Söners Förlag.
HEDBERG, ANDERS. Internationell Kooperation. Synpunkter och förslag jämte sex diskussionsinlägg. Sthlm 1925. Kooperativa Förbundets förlag.

**Brand- och Lif-
försäkringsaktiebolaget**

S K Å N E

M a l m ö

Samtliga fonder 31/12 1926

c:a 55,000,000 kr.,

därav garantifondsförbindelser 10,200,000 kr.

Brandförsäkringar,

Liv-, Livränte- och Pensions-

m. fl. försäkringar meddelas genom bolagets huvudkontor i Malmö
och genom dess agenter å alla större platser i Sverige.

■ ■ ■

**Olycksfall- och Sjukförsäkringar,
Inbrotts-, Resgods-, Vattenskada-,
Glas-, Garanti-, Skadestånds-,
och Automobil-**

försäkringar meddelas av

Försäkringsaktiebolaget

M A L M Ö

genom bolaget Skånes agenter.